

Anton Valens
Meester in de hygiëne

augustus

Anton Valens

Meester in de hygiëne

Verhalen

UITGEVERIJ AUGUSTUS
AMSTERDAM · ANTWERPEN

Aan de nagedachtenis van Willy

Inhoud

Eerste druk, april 2004
Tweede druk, augustus 2004
Derde druk, mei 2005
Vierde druk, juli 2006
Vijfde druk, februari 2008

Copyright © 2004 Anton Valens en
uitgeverij Augustus, Amsterdam
Foto omslag Julian Germain
Vormgeving omslag Judith van den Bos
Vormgeving binnenwerk Sander Pinkse Boekproductie
Foto auteur Martien Mulder

ISBN 978 90 457 0094 6
NUR 301

www.augustus.nl

Hemelvaart	9
Ramen lappen	36
De originele berichten	58
Amsterdam aan de Spree	108
De paarse duster	138
Mao, Proust en het jodendom	163
Gekend en geëerd	197
Whaah! Whaah!	231
Heer, zegen deze woning	266

*Reik naar uw neus de parfum en balsem,
Wind knoppen der lotus en lotuskransen
Om de keel en armen van wie gij liefhebt,
Die zetelt in uw hart en zit aan uw zij.
Laat er liederen zijn voor uw aangezicht en muziek.
Werp de zorgen achter u;
Geef u over aan vreugde,
Tot de dag komt waarop gij meert in het land
Dat de stilte bemint.*

Gedeelte uit een Egyptisch harpenaarslied in het graf van de priester Neferhotep (eind 14e eeuw voor Christus), in de vertaling van Bertus Aafjes (uit de bundel *De blinde harpenaar*, 1955)

Hemelvaart

Als ik het echt niet meer zie zitten, roep ik als redmiddel het beeld van Elizabeth Waghto op. Om de waarheid te zeggen was ik aanvankelijk niet verrukt van Waghto. Ze was van zichzelf al niet moeders mooiste en een leven lang ploeteren als schoonmaakster had tot ernstige vergroeiingen aan rug, borst, heupen en benen geleid. Waghto had kromme benen en een bochel. Haar kleding kon dat wel enigszins, maar niet volkomen verloezelen. Ze zat, kopje koffie in de hand, in een haardstoel die eigenlijk veel te groot voor haar was, waardoor haar voeten, in nuisgrijze sloffen met bontkraagje gestoken, de vloer niet raakten. Ze droeg vleeskleurige kousen, een gebloemde blouse met sofmouwen en met een lusje op het hoogste punt van haar rug, en een zwarte rok die viel als het zwarte vierkant van Malevitsj. Alles in haar gezicht zat scheef, de ongelijke ogen, de neusgaten die niet even groot waren, de ontevreden lijn om haar mond. Het verstarde, maskerachtige gezicht had de uitdrukking van een scherf, door de golven afgebroken van een klip. De warrige ros stofgrijs haar op haar schedel kon je nauwelijks een kapel noemen. Uit dit raadselachtige uiterlijk kwam een krakende, reemd modulerende stem. 'Bij de pakken neerzitten, wat had het voor zin?' Ze zag slecht.

Waghto woonde in een serviceflat van het Wingerd-complex aan de zuidrand van de stad, niet in een van de torenflats, maar

in de laagbouw, op de vierde en hoogste verdieping van De Pruim. Tien jaar terug, in oktober, betrad ik haar woning voor de eerste maal. Ze was toen negenentachtig jaar.

Ik was een jongeman van achter in de twintig met een paar zenuwtrekjes, een vriendin die in de verpleging zat en een kat genaamd Willy. Ik studeerde aan de Kunstacademie. Elke woensdagochtend van negen tot twaalf maakte ik Waghto's flat schoon. Een geldkwestie. Mijn vriendin Jeanet had me op het bestaan van Thuiszorg gewezen en ik had contact opgenomen met mevrouw Wittop, cheffin van de afdeling Kastelenbuurt, een vriendelijke vrouw van middelbare leeftijd met rood haar en een bol gezicht. Ze rookte Belinda menthol en nam me meteen aan.

Het was een duistere periode in mijn leven. Op de Academie bakte ik er niets van en obsessief vernielde ik al mijn schilderingen. Docenten en mede-studenten lachten me uit, meden me en vergaten me op den duur. In de flat van Waghto was ik wat dat betreft veilig. Het ging puur over het stoffen bovenop de kasten en, met een ammoniaksoepje, het aflappen van het plastic kroonluchtertje in de hal.

De plattegrond van Drakesteyn 1149b staat geëts in mijn geheugen. Een nauwe hal met deuren naar de slaapkamer en de wc-douchecombinatie voerde naar de woonkamer. Een wandje van schroten scheidde de keuken symbolisch van het zitgedeelte, dat begon met een driezitsbank met brede houten armleuningen, enkele kussens en twee poppen. In de hoek bij het raam stonden de televisie en de radio, in het centrum de salontafel en haar stoel, en langs de andere muur de oerlelijke buffetkast, diarreebruin gefineerd, met bovenop onder meer een bontgekleurde papegaai, vervaardigd door een Spaanse glasblazer. Andere meubels: een houten tijdschriftenbak, een bijzettafel met bibliotheekboeken en een triplex hangkastelement dat was afgedekt met een kleedje, een fruitschaal met lurps fruit en enkele

planten en lampen. Allemaal niks bijzonders. En dan de vloerbedekking. In de hal en de slaapkamer lag blauwgrijs nylon spul van het goedkoopste soort. In de belangrijkste verblijf ruimte lag vuil-bruinwit tapijt, ooit dik en pluizig geweest, met heel grote, onscherpe bloemen, en voor het keukenblok een stukje bruin zeil. De inrichting van de woning stond me tegen. Het was een grijs, kleurloos allegaartje van goedkope postordermeubels en gedrochtelijke petit-riens. Er was werkelijk niets te vinden dat mooi genoemd kon worden.

Waghto zette me hard aan het werk. De enige communicatie van haar kant bestond uit aanwijzingen in de trant van 'Heb je de achterkant van de tv afgestoft? Vergeet je het badkamergrondje niet? Neem je het houtwerk even af met nat?' Voor het overige was ze uiterst zwijgzaam. Ze toonde hoegenaamd geen belangstelling voor mijn persoon en privéleven. Voor haar was ik 't hulpie dat op woensdagmorgen de boel kwam doen, en de rest, al zou ik Jack the Ripper zijn, kon haar geen zier schelen. Om twaalf uur legde ze, dat wel, een halfrotte appel klaar, we groetten elkaar en ik vertrok. Wat ging er in haar om? Ik wist het niet. Als ik iets vertelde, luisterde ze wel, maar of het ook overkwam: geen idee.

Op een gure herfst dag liet ik vanaf het balkon van haar flat tijdens het uitschudden van de zwabber het pluimvormige gedeelte daarvan omlaag vallen. Het kwam terecht op het dak van een geparkeerde lijkwagen – het was een komen en gaan van mensen in De Pruim. Dat was, terwijl ik over de reling hing, de eerste keer dat ik Waghto hoorde lachen: een hard, schor, ondefinieerbaar geluid, vlak achter mijn rug.

Ik heb die ervaring ook eens in de dierentuin gehad. Op een zomernamiddag stond ik daar in alle rust een moeflonlam te tekenen toen ik plotseling door een langgerekt, rauw gebrul uit mijn concentratie werd gehaald. Het deed denken aan een

niet goed afgestelde sloopshoorn. Niet begripend welk wezen zulk een geluid voort kon brengen, keek ik verwonderd om me heen tot ik, in het hok vlak naast dat van de moeflonfamilie, een helmcasuaris zag. De eenzame loopvogel stond half verscholen tussen zijn struiken op de grond te stampen. Met gestrekte hals en wijd opengesperde snavel, de kleurige benen kam in de nek, ging het dier als een woedende bazuin tekeer tegen de wolken en de vrijuit vliegende pijlstaartzwaluwen. Zowel wat betreft het geluid alsook wat betreft de stand van het hoofd en de nek, leek Waghto veel op de helmcasuaris.

Sinds ik bij haar werkte had ze me voortdurend scherp in de gaten gehouden. Ze volgde me nauwgezet, hetzij met haar blik, hetzij met de uitdrukking van haar hele lichaam. Ook nu bleek ze mijn gangen te zijn nagegaan om te controleren of het uitkloppen van de zwabber, dat op haar instigatie geschiedde, wel daadwerkelijk plaatsvond. Het duurde even voordat het tot me doordrong aan welke emotie ze uiting gaf met haar onwelluidende geschreeuw. Maar toen ontdekte ik dat een belangrijke eigenschap van Waghto me tot dan toe was ontgaan. Ze had humor. 'Ik heb humor,' meende ze ook zelf. Vanaf dat moment zijn we stilletesaan naar elkaar toegegroeid.

De pauzes dat we tegenover elkaar zaten zonder iets te zeggen waren legio. Soms sliep ik half. Op andere momenten bestudeerde ik de groeven in haar gezicht die op littekens van bijlslagen leken, en de steeds veranderende schaduw- en lichtvallen onder haar jukbeenderen. Bij elke lichtval leverden de rimpels in haar gezicht een ander beeld op, er was geen regelmaat in te ontdekken. Ze keek me met een half toegeknepen oog aan, alsof ze de horizon afspeurde naar een zeil. Ze kon slechts de helft van mijn gezicht zien en dat nog onscherp ook, ze had niet meer dan een vaag omljnd beeld van mijn persoon op haar netvlies. Een deel van haar anatomie dat me lang intrigeerde, was het punt waar de hals overgaat in de borst. Haar borstbeen stak ver

naar voren, als een steile heuvelrug. Verhuld achter de bloemetjesblouse, in de dalen ter weerszijde van de kam, moesten zich ergens haar borsten bevinden. Maar ik zag ze nergens. Op andere momenten kon ik me nauwelijks bedwingen om mijn hand op het hoogste punt van haar rug te leggen, om te voelen of de bochel misschien van hout was.

Door de aanleunwoning klonk 'Zomaar een zomerdag in Nicosia' van de Zangeres zonder Naam. Ik was net een rood kunstbloempje, gevat in een rond emmertje dat was vervaardigd uit de aan elkaar gelijkde helften van koperkleurig geschilderde wasknijpers en dat middels een koperen galgconstructie van de muur boven de bank afhing, aan het schoonmaken en neuriede mee: *Tijdens het middernacht'lijk uur/Dansten wij twee vol vuur*. 'Wil je de schilderijen even afnemen met nat?' vroeg Waghto. Ik ontwaakte uit het uurtje Nederlandstalige muziek van Radio Noord-Holland en keek spiedend om me heen. Het enige wat naar mijn maatstaven – en ik was zelf schilder – in de buurt van een schilderij kwam, was de reproductie van een huilende zigeunerjongen in een lijst van imitatiehout, maar die hing in de slaapkamer. 'Welke schilderijen, mevrouw?' 'Nou gewoon, die en die,' antwoordde ze korzelig en wees in de richting van een geborduurde kerktoeren en een foto van haarzelf omringd door vertegenwoordigers van niet minder dan vier generaties nageslacht. Ze had dus een heel andere, veel ruimere visie op de schilderkunst dan ik. Voor Waghto was olieverf allang passé. Op de Kunstacademie was de vraag of schilderen diende te gebeuren met verf, met foto's, met video's of met welk ander middel dan ook, juist hoogst actueel dat jaar. Er werden debatten georganiseerd waarin men over deze kwestie van gedachten wisselde. Maar hier, slechts een paar kilometer verderop, speelde het vraagstuk geen enkele rol. Vaag wist Waghto wel dat ik schilderde, maar het had niet haar interesse. Wanneer ik de debatten vergelijk met de gesprekken die ik in dezelfde peri-

ode met haar had, springen de eenvoud van haar taalgebruik en haar gebrek aan pretentie sterk in het oog. Uit haar mond zou je nooit termen als 'gelaagdheid', 'presentatie' of 'nostalgische context' vernemen, om nog maar te zwijgen van 'globalisering' of 'urbanisatie'. Aan zulke begrippen had ze geen boodschap.

Al werd er weinig tussen ons gesproken, we deden wel veel samen en ook dat is een vorm van communicatie, die soms zelfs prettiger is dan de verbale variant. We raakten op elkaar in-gespeeld. Zij nam, voorzover haar lengte dat toeliet, het lichte stofwerk voor haar rekening en ik verrichtte de zwaardere ta-ken als stofzuigen, het sanitair, de ramen en het dweilen van de grondjes. Behalve dat ging ik aan het begin van de ochtend naar de Aldi-supermarkt voor een fles Bonini (ultragoedkope sherry), wat *benane* (ze had moeite met spellen), een bus sper-ziebonen en een pak krentenbollen. De winkel was haar net te ver. 'Ik loop wel,' zei ze hierover, 'maar geen afstanden.'

De krentenbol was iets van de laatste tijd. Hoe weet ik niet, maar ergens in het proces van elkaar leren kennen was ze op mijn zwak voor krentenbollen gestuit. Op een dag, ik meen dat het alweer voorjaar was, prijkte op het vierkante papiertje met de boodschappen in moeizaam handschrift: *krentebolle*. Het water liep me in de mond. Tot mijn vreugde bood ze me er een aan bij de thee. Vanaf toen gebeurde dat vaker, tot het een tra-ditie werd. Het waren van die grote, kleffe moppen van drie kwartjes de vier, die ze besmeurde met een dikke laag halva-rine. De introductie van de krentenbol markeerde tevens een omslag in onze arbeidsverhouding. Ze hield op me na te lopen en aanwijzingen te geven, en liet me voortaan mijn gang gaan. Ik op mijn beurt begon steeds meer respect te krijgen voor dit taaie wijf, dat nimmer klaagde of zeurde en dat elke woensdag-ochtend haar bedaarde, droge zelf was. De krentenbol was een symbool van vertrouwen, waardering en vriendschap. Eerst nam ze er zelf ook een, maar later kreeg ze ze niet meer weg en

schoof ze me ook de hare toe, zodat ik er twee te verstouwen kreeg, met het kopje inktzwarte thee dat getrokken was van het theezakje van gisteren.

Elizabeth Waghto (haar voornaam kwam ik pas aan de weet toen ik de rouwkaart openvouwde) was geboren in 1902, in het uiterste noorden van Friesland. Haar vader had een drank-probleem en kluste los-vast als sigarendraaiër en huisschilder. Haar moeder was werkvrouw. Na allerlei omzwervingen was de familie in Amsterdam beland. Haar vader legde zich daar toe op het zuipen en schoof de verantwoordelijkheid voor geld verdienen, kinderen grootbrengen, koken, wassen en dergelij-ke, af op zijn levensgezellin. Elizabeth was elf jaar toen ze voor het eerst, in een werkhuis aan de Ruyschstraat, moest inval-len voor haar moeder toen die afgemat en ziek op bed lag. Ze had het schoonmaakwerk tot haar vijfenzeventigste levensjaar volgehouden, een arbeidsduur van maar liefst vierenzestig jaar, dat zijn bijna twee levens van Jezus. Dit onthutsende feit wierp een nieuw licht op Waghto's kritische benadering van haar hul-pie. Ik meende dat ik het een en ander van badkamers doen af wist – mijn ervaring ging terug tot mijn veertiende, ook niet mis –, maar nu besepte ik dat ik een kleine jongen was, amper een beginneling, en ik voelde me als een student filosofie die in het park aan de praat raakt met een grijsaard die zich na allerlei slap gezwam bekendmaakt als Plato. Ik had nog veel te leren.

Op haar achttiende huwde Waghto een ziekelijke man die blijvend werkloos was. Het stel had een normaal huwelijks-leven en kreeg vijf kinderen. 'Hoe hebt u elkaar eigenlijk ont-moet?' vroeg ik een keer. 'Gewoon, we woonden bij elkaar in de straat.' Omdat haar man geen baan kon houden en de Steun te wensen overliet, was Waghto genoodzaakt het opvoeden van de kinderen te combineren met regelmatige bezoeken aan de Arbeidsbeurs. Ze maakte schoon door de hele stad, bij winkels, privépersonen, het Paleis voor Volksvljijt, bioscopen en mon-

daine lokaliteiten als Américain. Vooral in de jaren dertig en veertig had ze nauwelijks het hoofd boven water kunnen houden, begreep ik uit haar schaarse, incoherente en fragmentarische memoires. Maar: 'Waar het vandaan moest komen, kwam het vandaan, maar op de clubs, dat gingen ze.' Deze zin heb ik altijd onthouden, misschien omdat het een van haar langste en best gelukte was, of omdat hij zo veelzeggend was. Ze zweeg en dronk van haar koffie. Verbaasd schoof ik een krentenbol naar binnen. Na een lange pauze, waarin uit niets bleek dat ze van plan was over de clubs verder uit te weiden, deed ze dat toch en somde op: 'De zangvereniging. Het handwerkclubje. De jeugdoperette. De gewone operette. Vliegeren. De speeltuin. Figuurzagen. De bootjesclub.' Daarna zweeg ze weer. Ik voelde me ongemakkelijk. Haar gerimpelde gezicht had geen enkele emotie verraden. Haar stem, traag als een knarsend wagenwiel op een gegroefd zandpad, had langdurig halt gehouden bij elke punt en er was van deze stiltes een vreemde dreiging uitgegaan. Hier was, voelde je, iemand aan het woord die iedere cent te voorschijn had moeten wringen uit de dweilen waarmee ze over de marmeren grondjes van de rijkdom had gezwabberd. Ik wist niet hoe ik op het mini-epos moest reageren. Toegeven aan de even opkomende neiging tot lachen, zou ongepast zijn geweest.

Een andere belangwekkende uitspraak van Waghto was: 'Zoals het zit, zit het.' Het was haar motto en ze bezigde het te pas en te onpas. Ik kon er weinig tegenin brengen. Soms draaide ze de zinsdelen om: 'Het zit, zoals het zit.' Of ze maakte de zin niet af: 'Het zit...' 'Zoals het zit?' vulde ik dan aan. Een enkele keer speelde ze met het werkwoord en nam ze voor de afwisseling 'gaan' in plaats van 'zitten.' 'Het gaat, zoals het gaat.' Het kwam op hetzelfde neer. Van alle dooddoeners die ik ooit had gehoord, leek me dit weliswaar een van de stomste, maar dat heb ik haar nooit nagedragen. Ze was met steun van dit gezegde negenentachtig jaar geworden. Het had haar de kracht gegeven tal van

vernederingsen en langdurige perioden van armoede, tegenspoed en keihard zwoegen te doorstaan, dus zo stom als ik dacht kon het niet zijn. Ik begon het gezegde zelfs te beschouwen als een kostbare wijsheid, in die mate dat ik het naderhand heb laten inbranden op een bord.

Waghto had zich inderdaad door veel tegenspoed heen geslagen. Soms vroeg ik ernaar en dan kwam dat 'Bij de pakken neerzitten, wat had het voor zin?' op de proppen. Had Waghto ooit naakt op een pony door de branding gegaloppeerd bij ondergaande zon? Lag ze ooit neergevlijd op een chaise longue, losjes toegedekt met satijn? Het lijkt me niet waarschijnlijk. Toch hoorde je haar nooit mopperen over haar verleden als werkvrouw. Als ze erover sprak, klonken er waardigheid en een zekere onkreukbare trots in haar stem door. Ze stelde er een eer in dat ze bijna twintig jaar bij één familie had gediend. 'Ik zag de kinderen naar school gaan, ik zag ze trouwen ook.' Er waren ook wapenfeiten, momenten dat ze voor zichzelf was opgekomen, zoals de keer dat een dame uit een upper-ten-buurt haar naar een onderaardse keuken had gebracht die was afgeladen met verschimmelde afwas. De dame had haar bevolen de afwas te doen met één dopje soda. 'Toen heb ik 'r gezegd, mevrouw, één dopje soda? Dát gaat niet. Ik heb me omgedraaid en ben zo het huis uitgelopen.' Een ander wapenfeit: ze had bij een familie het grondje gedweild waarna de heer des huizes was uitgegleden over de mat. Hij had haar een schrobbering gegeven en daarop had ze de volgende week een doos draadnagels meegenomen om de mat vast te spijkeren. Ze keek erop terug als misschien haar beste grap.

Maar hoe je het ook bekeek, een vrolijk leven was het nou ook weer niet.

In De Pruim gedroeg Waghto zich uiterst beleefd en correct, maar ze meed grote groepen en samscholingen in de recreatiezalen vanwege het geroddel, de haat en nijd, en het egoïsme

van de mensen. Ze woonde al haast twintig jaar in De Wingerd en de meeste burens die ze had gekend, waren dood. Ze onderhield contact met enkele andere eenlingen en beperkte zich tot puzzelen, tv kijken of dutten, onder het genot van een zak dop-pinda's.

Sentimenteel aangelegd was ze niet. Ze hechtte aan een onafhankelijke positie, om zo haar eigen gang te kunnen gaan. Ze was reeds veertig jaar weduwnaar en het graf van haar man was allang geruimd. Haar kinderen waren dol op hun moeder geloof ik, althans, ze lieten haar niet in de steek, maar van haar kant was ze niet overdreven met haar kroost begaan. De eerste generatie was nu rond de zeventig. Op haar dochters uitte ze meermalen kritiek. De een had geen humor, de ander was ijdel, de derde net een plaat die blijft hangen, de vierde verbouwde haar badkamer op voor Waghto ondoorzichtige, overdreven prijzige wijze. Tot politieke uitspraken liet ze zich niet verleiden. Ze wekte de indruk zich altijd zo afzijdig mogelijk van politieke en religieuze kwesties te hebben gehouden, uit angst de klappen op te vangen. De geschiedenis was totaal langs haar heen gegaan omdat ze gefixeerd was op het overleven van zichzelf en haar huisgezin. Ze was een van de weinige bejaarden die ik gekend heb die volmaakt tevreden waren met hun AOW-inkomen. In financieel opzicht had ze het nooit gemakkelijk gehad.

Als Waghto herinneringen ophaalde, leek het of haar wereld niet door mensen bevolkt was geweest, maar door menselijke opwindmachientjes die elkaar het leven zuur probeerden te maken, zoals het controleurtje van de Sociale Dienst die haar op menig adres op zwartwerken had betrappt, de bitse voorvrouw, het politieagentje, de boze mevrouw, of een perfide jodinnetje. Deze poppetjes spanden samen of oefenden een bepaalde functie uit, zoals de elektricijn, het brandweermannetje, het reparateurje van de douche, het loodgieterje en, in het heden, het hulpje. Net als bij sommige soorten speelgoed waren deze wezens onveranderbaar, niet goed en niet slecht. Een karakter

hadden ze niet. Er werd hun slechts een eendimensionale rol toegedicht, een mannetje of een vrouwtje in een pak dat bij een rol paste, die met elkaar in kluwens over de aarde rolden onder een amorf, immer aanwezige dreiging door hogere machten te worden vermorzeld.

Aan donkere hoeken had Waghto een hekel. Expert bij uitstek, stelde ze zich op het standpunt dat het schoonhouden van de vloer onder en achter de meubels minstens zo belangrijk, zo niet nog belangrijker is dan het zuigen van de looppaden en de open vlaktes. Alles in het hok ging dus van zijn plaats, en wanneer ik haar berispte vanwege pindaschillen of stukken knolraap (haar lievelingsgroente) die ik in de directe omgeving van haar stoel vond, grinnikte ze tevreden: 'Hèhèhè.' Ze was, dat moet ik toegeven, een beetje een puntje op de i.

Ook het uitkloppen van de kleedjes stond hoog op de agenda. Enkele van de kleedjes had ze zelf gefabriceerd. Monsterlijke gevallen waren het, weerzinwekkend ook om aan te pakken, van plukkerige, langharige wol in schelle kleurencombinaties die niet overeenstemden met mijn gevoel voor schoonheid. Desalniettemin respecteerde ik deze uitingen van creativiteit. Ik denk dat ze ontstaan waren op het handwerkclubje. In de tijd dat ik haar kende, breide noch haakte Waghto, omdat ze het allemaal niet meer zo scherp kon zien. De hobby's die ze nog wel beoefende, waren puzzelen en het lezen van in extra groot lettertype gedrukte streekromans uit de bibliotheek van De Wingerd. Met een stevige loep ging dat nog wel. Ik heb weleens zo'n streekroman opengeslagen. Ze ogen onschuldig maar achter een kافت met geaquarelleerde boerderij en een titel als *Irenes tweede jeugd* gaan dikwijls expliciet pornografische scènes schuil. Zelf bezat Waghto slechts één boek, *De zwarte non*. We kwamen het tegen bij het opruimen van het dak van de gangkast. Er stond daar onder meer een kartonnen doos. Staande op de huishoudtrap bekeek ik de inhoud en rapporteerde aan Waghto, die aan

de voet van de ladder stond en bezorgd omhoogkeek. Donkere hoeken kunnen best eng zijn. Behalve *De zwarte non* trof ik in de doos, die verder was gevuld met afgedankte karaffen, vazen en andere rotzooi, nog een aantal van haar textiele werkvormen aan.

Het handwerken, merk ik op in het algemeen, is een wereld op zichzelf. Net als in bijvoorbeeld de schilderkunst wisselen de modes elkaar snel af. Elk seizoen brengt een nieuwe rage, die door de damesbladen uitgebreid voor het voetlicht wordt gebracht. De leden van de naaiclubs storten zich vol enthousiasme op het weven van lappendekens of het stikken van bloemmotieven op kleine kussens. Al naar gelang de mode het voorschrijft, kantklossen, batikken, borduren of haken ze een bepaald soort bedovertrekken. Soms zijn er buitenlandse invloeden te bespeuren. Er bestaat zelfs een tijdschrift *Handwerken zonder grenzen*, ik ken een vrouw die erop geabonneerd is. Wanneer je dingen terugziet die jaren geleden en vogue waren, word je weleens bekropen door twijfel of zelfs gêne. Wat eens geweldig leek, heeft niet standgehouden en je vraagt je af: hoe konden we erin geloven. Dit gold naar mijn smaak in sterke mate voor de gebreide soortement sokken die over een paar jeneverkruiken geschoven waren, als behoeften ze isolatie. Sommige van de wollen hulzen waren felgestreept als voetbal-sokken, andere waren effen, en terwijl ik met een houten smoel de kruiken een voor een ophield om ze aan mijn werkgeefster te laten zien, sloeg iets van mijn voorbehoud ten aanzien van de eeuwigheidswaarde van deze geknoopte jeneverwarmers met lullig lusje op de top over op haar en gelastte ze me om de doos restanten op de keukentafel te zetten. Ze zuchtte, graaide rond, bekeek de dingen en mompelde: 'Wat kan een mens een troep hebben. Ik weet niet waar ik ermee heen moet.' Ik hield me slechthorend. 'Vazen... Ik heb al vazen zat.' Ze tilde een vaas van dik glas met ribbelprofiel op. 'Hij is nog goed,' prees ze het wangedrocht aan. Met een knik beaamde ik dat de vaas zich in

een prima conditie bevond maar ik bleef afstand houden. Voor je het weet schepen de mensen je met de grootste troep op. Waghto, die de vaas met een zucht had teruggezet, leurde nu met een karaf: 'Zie je, er mankeert niets aan,' en daarna met een sierjeneverfles: 'Een mooie fles.' 'Een hele mooie fles.' 'Zonde om weg te doen.' 'Ik kan het allemaal ook weer bovenop de kast zetten,' suggereerde ik, 'daar ben ik makkelijk in.' Handenwringend draalde ze rond de keukentafel, zonder me rechtstreeks te durven vragen of ik haar overbodig glaswerk (plus een Duitse veldfles gemaakt van boomschors met op de dop *Deutsches Erzeugnis*, borrelnootbakjes, twee gegolfde asbakken uit de jaren zeventig, hardoranje en lila, van het type dat Wim T. Schippers in zijn collages verwerkte, en een gestileerde gietijzeren boom met dunne metalen bladeren als schubben waar de verf van had losgelaten) wilde overnemen. Ze wist dat ik wist dat dat haar wens was, en uit mijn reactie kon ze afleiden dat ik wist dat zij moest weten dat ik haar spullen niet wilde omdat ze niet pasten bij mijn huisstijl. We voelden elkaar aan, bedoel ik. Ten slotte wapperde ze met *De zwarte non*. Ze stak de lof-trompet over dit op ware gebeurtenissen gebaseerde boek dat zou handelen over de lotgevallen van een uit een helleklooster ontsnapte Amerikaanse non. Ongeduldig geworden door het tijdrovende gehannes – de doos in zijn geheel in de container bij de wasmachines in de kelders van De Pruim kieperen zou een handeling van circa drie minuten zijn geweest – dacht ik: wat kan mij het rukken, en accepteerde *De zwarte non*. Het is een kwestie van geven en nemen. Terwijl ik in de kille betonnen kelder met eenzaam draaiende wasmachines en een enkele achtergelaten sok de doos in de container leegschudde en een laatste blik op de flessenwarmers wierp, nam ik snel drie trekjes van een voorgerolde sigaret. Ik sprintte de trappen weer op, terug naar boven voor de laatste twintig minuten: de badkamer, het keukengrondje en het terughangen van de vitrages. Waghto kon een slavendrijver zijn, maar ik vatte het op als een uitdaging

op het sportieve vlak. *De zwarte non* heb ik trouwens nooit gelezen en ligt te ontbinden in mijn fietsenstalling.

Om de zoveel tijd moest de koelkast maar weer eens een grote beurt hebben. Eigenlijk zag ze daar tegenop, de hele procedure maakte haar nogal zenuwachtig. 'Maar wat moet, dat moet.' De avond tevoren trok ze de stekker eruit en zette ze de inhoud op het aanrecht. De ijsafzettingen waren evenwel nog niet volledig gesmolten als ik de volgende ochtend aantrad. Met pannen kokend water en een schroevendraaier probeerde ik het proces te versnellen. Ondertussen schuifelde Waghto gejaagd door de kamer, constant op de klok kijkend en me tot spoed en voorzichtigheid met het scherpe gereedschap manend. Pas als om kwart voor twaalf de laatste ijsplinters waren opgeveegd en de spullen teruggezet konden worden, kalmeerde ze.

Voor het overige was ze de rust zelve en liet ze zich door niets, hoe schokkend ook, van de wijs brengen. Om half tien, ik was die ochtend aan het ramen lappen, meldde de nieuwsdienst van Radio Noord-Holland de vondst van een paar afgehakte handen in het water van de Geldersekade. Ik fronste mijn wenkbrauwen, maar Waghto ging onverstoorbaar door met het afstoffen van de buffetkast. Om tien uur spoelden er een been en twee voeten aan op de Groenburgwal. Ook dit bericht maakte geen reactie los bij de hijgende, voorovergebogen gestalte. Om half elf werd er een koffer opgedregd uit de Zwanenburgwal. De koffer bevatte een hoofd, twee armen en een been. Ze gaf geen sjoege, ook niet tijdens het koffiedrinken. Om elf uur ten slotte dook de romp op in de Amstel. Waghto, onderweg richting keuken om een knolraap voor de avondmaaltijd in stukken te hakken, bevroor in haar loophouding. Ze luisterde als een jachthond die een geur opsnuift. Toen de nieuwslezer was uitgesproken, lachte ze kort en schor: 'Ze zagen mekaar gewoon doormidden.'

10.45 uur, zomaar een duffe ochtend: Waghto in de haardstoel en ik op de bank aan de overzijde van de lage, ronde tafel, een

zwaar geval dat zich niet gemakkelijk liet verplaatsen. Zonder een woord te wisselen zaten we te pauzeren toen plotseling een horde glazenwassers De Pruim bestormde, als namen ze een vestingwal. De werklieden maakten geen gebruik van ladders of bootsmanstoelen maar klauterden van het ene balkon naar het andere met een behendigheid en vaart die lange ervaring en pure doodsverachting verrieden. In mijn werk heb ik regelmatig met glazenwassers te maken gehad. Het zijn vaak desperado's die weinig waarde aan het leven hechten of misschien wel niet al te goochem zijn. Ik heb eens met de weduwe van een glazenwasser gesproken die me vertelde dat wijlen haar man tweeëntwintig keer gevallen was. Zware kneuzingen en hersenschuddingen, botbreuken en twee schedelbasisfracturen hadden hem er in weerwil van haar smeekbeden niet van kunnen weerhouden zijn oude stiel telkens weer op te pakken. Wonderlijk genoeg was hij een natuurlijke dood gestorven. Je hoort wel meer van figuren die bereid zijn zich keer op keer aan onverantwoorde risico's bloot te stellen om een bepaald doel te bereiken, bijvoorbeeld het beklimmen van een berg of het maken van een baanbrekend kunstwerk. Met deze gedachten in het hoofd volgde ik de verrichtingen van de glazenwassers toen ik een paar handen de reling van Waghto's balkon zag vastgrijpen, even later gevolgd door de rest van het lichaam van een jonge sterke vent met gevangenistronie. Balancerend op een uitstekende richel lapte hij bliksemsnel de ramen, grijnsde, zwaaide even naar ons en sprong vervolgens over naar een volgend balkon. 'Zo,' zei ik goedkeurend, 'dat deed-ie vlot.' 'Vlot wel,' mompelde Waghto ontstemd, 'maar even het houtwerk meenemen, dat deed-ie niet.' Vervolgens stuurde ze mij erop uit om met een natte lap de kozijnen aan de buitenkant af te nemen voorzover het bereik van mijn armen dat toeliet. Het blijft eigenaardig bij types als Waghto dat ze officieel nauwelijks iets kunnen zien, maar dat waar het huishoudelijke aangelegenheden betreft, niets aan hun aandacht ontsnapt. Hun onmetelijke ervaring, gecombi-

neerd met iets dat ik bij gebrek aan beter als instinct benoem, compenseert de achteruitgang van het gezichtsvermogen. Ze kennen het vuil.

Om twaalf uur, als ik klaar was in De Pruim, rustte ik een halfuur uit in het A-bos, aan de oever van de Nieuwe Meer, alvorens terug te rijden naar de stad en de Kunstacademie. Mijn favoriete weersgesteldheid in het bos was mist. Er waren dan weinig wandelaars, de takken van de bomen en de struiken dropen van het vocht, en de meerkoeten waagden zich ver van hun natuurlijke domein en graasden in grote troepen dieper landinwaarts gelegen grasheuvels af als donkere, tweepotige kakkerlakken. De mist beperkte het zicht maar leek het geluid te versterken en te verlengen, alsof de trillingen werden vastgehouden in de laaghangende nevel. Als er een vliegtuig overkwam, was het gebulder nog oorverdovender dan normaal en in paniek renden en fladderden de koeten terug naar het water om er halsoverkop in te springen. Alsof het daar stiller was.

Toen ik weer eens een hele ochtend trappen had moeten lopen omdat de lift bezet was door de huismeester die de inboedel van een gestorven bewoner versleepte, vroeg ik aan Waghto of het grote verloop in De Wingerd haar nooit zorgen baarde. Ik zou er nerveus van worden als mijn burens bleven overlijden. Maar Waghto begreep die onrust niet. 'Ja, dat heb je dan zo hè, dan gaat er weer een weg.' 'Weg? Dood zult u bedoelen. Toch zie ik nooit gezeul met kisten.' 'Nee, je merkt er niets van hè, de meesten gaan weg van een crematorium.' Op veteranentoon: 'Je went eraan hè, het kan iedere dag gebeuren, dan gaat er weer iemand weg. Het is per slot een bejaardenhuis, niet?' Daar had ze natuurlijk gelijk in.

Wat Waghto wel angst inboezemde, was het vooruitzicht van een verpleegtehuis. Een van haar kennissen uit De Pruim was zo ongelukkig geweest om op eigen initiatief naar een verpleeginstelling te verhuizen. De vrouw had nu spijt maar kon niet

meer terug, een lastige situatie. Waghto had haar vriendin een bezoek gebracht, in feite een afscheidbezoek: ze konden beiden zo slecht uit de voeten dat even bij elkaar binnenwippen er niet meer inzat. Het verpleegtehuis had Waghto bepaald niet opgevrolijkt. Ze had haar vriendin aangetroffen in een donker hol waar geen twee rollators tegelijk in pasten. Tijdens de koffie beschreef ze de visite, op haar eigen wijze, zonder geuren en kleuren, maar in haar stem klonk huiver door. Geen eigen keuken, eten op zaal, een ziekenhuissfeer, onverschillig personeel en huilende mensen. Ze zette de kop en schotel op de salontafel en bleef in voorovergebogen houding steken in haar stoel. 'Zoals hier, ben je ook alleen, 's avonds vooral,' sprak ze rustig, niet klagerig. 'Maar als je gaat zitten, heb je een ruimte om in te kijken.' Ze spiedde van links naar rechts en gebaarde met haar oude handen om de omgeving van de flat erbij te betrekken. 'Maar daar. In zo'n kleine ruimte.' Een zinnetje als een duistere close-up van een stuk woelige zee. 'Oah! Ver-schrik-ke-lijk!'

Hoewel het beste eraf was, bleef Waghto met haar absurde optimisme een onverzettelijke kracht uitstralen, en ik geloofde dat ze onsterfelijk was. Maar dat is, zoals bekend, uiteindelijk niemand. Waghto klaagde over druk op de ogen en had steeds meer moeite met bukkend werk. Om half vier 's nachts scharrelde ze nog rond in haar woning vanwege slaapproblemen en kramp in haar benen. Het gehoor ging wel, maar het zicht was ronduit abominabel. Ze was snel buiten adem en kwam niet veel meer op straat. Ze zag echter ook lichtpunten. 'Ik ruik nog goed,' beweerde ze en tilde haar hoofd iets omhoog zodat ik de neusgaten, waarvan het ene tweemaal zo langgerekt was als het andere, kon bewonderen. 'Ze zeggen wel: die ruikt alles, net een speurhond.' En dan die ongebroken discipline. Ik mag graag een stukje inzet zien, maar we hoeven er natuurlijk niet dood bij neer te vallen, daar heeft niemand wat aan. Ik had dat in haar geval zeker niet. Dus als ik haar zwetend en hijgend

in wankelhaakhouding bezig zag, zei ik weleens: 'Ga in Jezusnaam even zitten. Ik stof de rest wel af. U hangt af als een koeiestaart.'

Er waren ook perioden van opbloei. Dan werd er gelogeerd bij dochters, deelgenomen aan de paasbingo, en volop gepuzzeld: zes-sterren-woordzoekraadsels, dat wil zeggen eenvoudige opgaven, waarbij zeer veel pinda's werden gedopt.

Woensdagochtend. Terug van de Aldi viste ik de boodschappen uit de versleten boodschappentas en zette ze op de keukentafel. Terwijl ik op de bodem van de tas naar de oude portemonnee zocht, waggelde Waghto nieuwsgierig in mijn richting en vroeg zonder enige intonatie: 'En, heb je alles gekregen?' Ik kende hem al. 'Nee. Helaas heb ik mijn hand op een drietal lege plekken moeten slaan. Geen Bonini, de andere dames zijn ons voor geweest deze week. De bussen sperziebonen waren op en er lag nog maar één knolraap en die was verschimmeld.' Ze keek teleurgesteld vanwege de gemiste producten, maar hernam zich. 'En de rest?' drong ze aan, 'heb je de rest gekregen?' 'Ja, de rest leg ik in de koelkast.' 'Dus je hebt de rest gekregen?' vroeg ze geniepig en pakte de knip met het wisselgeld op. 'Ja.' 'Ha! Je hoeft niet te betalen? Ze hebben het je gegeven? Dan heb ik al m'n centen nog!' Na de onthulling van de clou liep ze grinnikend terug naar haar stoel en telde het geld na. 'Hij heeft het gekregen, hèhèhè.' Ze vond deze grap zelf zo geslaagd dat ze hem uitentreuren herhaalde. Om geen spelbreker te zijn, gedroeg ik me alsof ze me flink in het ootje had genomen. Had ik toen al aan dementie moeten denken? Mijn oog was toentertijd nog onvoldoende ontwikkeld voor dat verschijnsel en ik meende dat ze zichzelf herhaalde omdat ze het zo'n goeie bak vond en genoot van ons komediespel rondom de keukentafel. Ik dronk een kopje pikzwarte thee en maakte me gereed om te gaan afstoffen. We doen allemaal weleens gek.

Vanuit het bos schoof een wand van sluierreger langzaam

naar ons toe. Het was herfst. In de zomer had Waghto haar negentigste verjaardag gevierd. In plaats van nieuwe vloerbedekking, het cadeau waarop ze had gehoopt, hadden haar kinderen haar op een nieuwe keukentafel met stoelen getrakteerd. Veel allure had de combinatie niet. 'Maar ja, wat doe je eraan?' mopperde ze gelaten en vermoeid. 'Het zit...' 'Zoals het zit?' Of het deze teleurstelling was of iets anders, ik zou het niet kunnen duiden, maar ze geloofde het verder wel, geloof ik. Ze stond uitgeblust voor het raam naast de balkon deur naar de regen te kijken, stofdoek in de hand. 'Je wordt er tureluurs van,' zuchtte ze, niet zozeer tegen mij, want ik was de kleedjes aan het uitkloppen op de galerij, meer voor zich uit. 'Opzij, mevrouw, aan de kant,' riep ik gejaagd en stormde met haar kleedjes in mijn armen richting balkon deur.

Het kloppen zit me in het bloed. Lopers, leggers, matten, vloer- en tafelkleden, ook de grote formaten, ik sla ze tot gort tegen de balkonreling, ransel ze tegen de muur en maak knallen met ze, scherp als zweepslagen, die tot ver in de omtrek te horen zijn, met echo's erachteraan. Bij het kloppen speelt de windrichting een belangrijke rol. Het lijkt wat dat betreft enigszins op surfen. Persoonlijk klop ik het liefst met een ferme zijwind. De condities aan de galerijkant, die op het noorden lag, waren op dit moment niet optimaal. De wind kon vreemd dwarrelen tussen de flatgebouwen, er was geen peil op te trekken en daarom zocht ik mijn geluk aan de zuidzijde, anders gezegd (een slechte typering op deze dag) de zonzijde. Waghto stapte verdwaasd opzij en keek me na. In het begin klopte ze zelf nog weleens een kleed uit, maar dat was een herinnering uit een ver verleden geworden.

Ondertussen had ik zo mijn eigen tegenslagen. Op de Academie voelde ik me als een kat in een vreemd pakhuis. Halverwege het tweede jaar was ik weggegaan omdat ik het niet rooide. Het werk bij Waghto en nog vijf oude dames combineerde ik

met andere knullige baantjes en zo verdiende ik net genoeg. Ik voelde me mislukt. In de eenzaamheid van Waghto's badkamer was de confrontatie met mijn geestelijke problemen het sterkst. De badkamer van Waghto liet zich het best omschrijven als overvol. Als stamoudste van vijf generaties kreeg Waghto jaar in jaar uit armenvol toiletartikelen cadeau. Op moederdag, haar verjaardag, met sinterklaas en Kerstmis, en misschien zelfs met Pasen. De voorraden hadden zich tot in de slaapkamer opgehoopt. Een groot aantal van de aromatische lotions, haarlakken, eau de toilettes, shampoos, zalfjes, stukken welriekende zeep en badsponzen, crèmes, schuimen en poeders, lag in het originele cadeaupapier en met opschriften als *Van Sjors en Erna* achtereensluitend bijeen in een wasmand. De linten met sierlijke strikken waren nooit ontknoopt geweest. Ik sloot het toiletdeksel, dat bekleed was met roze kunstbont, om er de rotzooi van het planchet en de wastafel op uit te stallen en schopte geroutineerd het bruin-en-beige badkamerkleedje de gang op om daar de rest op te dumpen. Je hebt natuurlijk wel een beetje ruimte nodig. Een slok schuurmiddel in de wastafel mikken, schuurspons eroverheen, de spiegel een aai geven, sopje over de stellage voor tandenborstel en beker, washandhouder en handdoekhanger, alle losse zaken natmaken, afspoelen, drogen, eventueel opwrijven en weer terugzetten waar het vandaan kwam, en ten slotte, de finale, het dweilen: dit hele ritueel, noem het Zen, leidt uiteindelijk tot glim. Het porselein en de tegels gaan fonkelen, en dat is een aardig gezicht. Halverwege de exercitie viel mijn oog op de gestalte van Waghto. Haar benen vormden een ruit, nauwkeuriger een uit het lood geslagen zeshoek, waarvan de bovenste helft bedekt was met de zwarte rok. Voorovergebogen en hijgend, een stofdoek in de hand, liep ze langzaam in de richting van de balkondeur. 'Jeroen Krabbé heeft griep,' meldde het nieuwsbulletin van Radio Noord-Holland. Daarna werd er een plaat gedraaid, een veertig jaar oud Russisch operettelied. Waghto was haar hele leven een fervent operetteliefhebster

geweest, ze had zelfs in verscheidene koorverenigingen meegezongen. Plotseling herkende ze het lied en in plaats van de stofdoek uit te slaan, liet ze zich in haar stoel vallen. Om het hoekje van de deur van de badkamer zag ik haar zitten, als een vermoeide oude vogel op zijn nest.

Russische producten zijn of heel goed of heel slecht. Schakers uit dat land zijn welhaast onverslaanbaar maar spoorwegaandelers uit die contreien zijn weer volkomen waardeloos. Het is een land van uitersten. Dat geldt weliswaar voor ieder land, maar Ruslands uitersten liggen wel erg ver uit elkaar. Het operettelied, dat lang duurde, leek zich vooral te concentreren op de schaduwzijden van het Rus-zijn. Een diepe bas, ondersteund door hobo's, violen en een enkele balalaika, bracht een klaaglijk lied voort dat gedachten opriep aan onappetijtelijke grasvlaktes met aardhopen, vrouwen met roodgekleurde gezichten alsof ze de bof hebben en bedelende bejaarden die, gehuld in afgedragen colberts met tal van oorlogsdecoraties, een paar appeltjes proberen te verkopen. Napoleontische veldslagen, tsaars en tsarina's, ten strijde trekkende of hongerende massa's, augurken, uraniummijnen en andere werkkampen, steden met namen als Novosibirsk, wodka als betaalmiddel, moeders en kinderen die verkommeren in een zelfgegraven ondiepte in het land – de steppebas bezong het allemaal. En Waghto ging er geheel in op. Met de ellebogen op haar knieën, de voeten in sloffen met bontkraagje slap neerwaarts bungelend, rustte ze uit en steunde nu en dan: 'O, wat een mooi lied was dat toch...' Met een vernauwend bewustzijn hervatte ik mijn werkzaamheden. Uit de radio ontsprongen onzichtbare tentakels die steeds langer groeiden, langs de muren gleden, dieper de woning in, tot aan de badkamer aan toe. Ik was juist bezig een uit losse plastic plankjes en bakjes bestaand ophangverzamelrek voor allerhande toiletartikelen zoals kammen, Kukident, aspirine, oorstaafjes, veiligheidsspelden, watten en bussen talk uit elkaar te halen toen de tentakels me grepen. Ze omsnoerden eerst mijn middel en

persten zich van daaruit verder omhoog. In de spiegel zag ik nog net hoe ik rood aanliep. Mijn gezicht verkrampde, ik kreeg nauwelijks adem meer en verloor mijn evenwicht. Het rek kletterde op de vloer en in mijn val sleepte ik van alles mee. Daar lag ik tussen de pakken incontinentiemateriaal en waspoeder. Versuft kroop ik naar de deuropening en keek de woonkamer in. Waghto ging gelukkig zo in het lied op dat ze niets had gemerkt. Ze zat nog in dezelfde houding, de stofdoek doelloos in de handen. 'O, wat een prachtig lied...'

Maar waar ik nog de hoop kon koesteren dat mijn ongemakken van voorbijgaande aard zouden blijken, bij Waghto lag dat anders. Waghto bluste langzaam uit. Ze ging niet meer zoals ze wilde. Gelaten keek ze toe als ik weer eens een slagveld in haar woonkamer aanrichtte. Ze beperkte zich tot puzzelen, thee zetten, dutten en vreemde opmerkingen maken waar ze zelf smakelijk om moest lachen, zoals bij de uitroep 'Hoe linker, hoe flinker!' als ze met de rechter- de linkerhand had gekrabd. Als ik haar terechtwees vanwege borrelnoten rondom de poten van haar stoel of meer in het algemeen over haar vuilmakerij klaagde, glimlachte ze. 'De volgende week een beetje beter opletten hè?' schreeuwde ik in haar oor. Dat vond ze heerlijk. We waren een rustpunt in elkaars leven, zij althans wel in het mijne.

Ik ontmoette twee van haar dochters en maakte me razend populair door de kunstkerstboom uit de box in de kelders van De Pruim op te diepen en daar later weer te verstoppen. Dochters, heb ik vaak geobserveerd, eisen veel aandacht van de hulp van hun moeder op, zeker als het om een knappe mannelijke hulp gaat die ook nog eens buitengewoon aardig en lief is. Ze werven om je. En ze proberen je mee te krijgen in hoe ze hun oude moeder behandelen, namelijk als een klein kind. Het wonderlijke is dat die zich ook prompt als zodanig gaat gedragen. Mensen die als ik alleen met ze was, normaal of redelijk normaal functione-

rende en helder of tamelijk helder nadenkende wezens waren, heb ik in achterlijke, onzin uitkramende kleuters zien veranderen zodra een dochter het huis betrad. Van die twee dochters had de oudste een beetje een hoge rug en een zorgelijk gezicht. Ze leek erg op haar moeder, zij het dat ze een stuk dikker was. De andere, die na de oorlog jaren in Duitsland had gewoond, was een stuk mooier. Geduld en mildheid waren niet haar sterkste kanten. 'Hè mama, wat zit u toch steeds te zeuren,' snauwde ze tegen haar moeder die onderuitgezakt in haar stoel lag en vanuit die positie schijnbaar in het wilde weg de vraag had gesteld of haar dochter soms hoogtevrees had. De dochter wendde zich tot mij en zette een boom op over Duitse aangelegenheden. 'Ik zeg: heb je soms hoogtevrees?' herhaalde Waghto op luide toon vanaf de zijlijn. 'Wel allemachtig mama! Wat hébt u?' 'Ik zeg: heb je soms hóógtvrees?' De dochter gebaarde wanhopig in mijn richting. 'Wát nou hoogtevrees?' 'Dat je de kopjes maar half hebt volgeschonken,' verklaarde Waghto en barstte in schor geschater uit waarbij haar losgeslagen permanent als grijs wier langs de leuning van de stoel golfde. Later nam de dochter me apart. 'Ze gaat erg achteruit,' sprak ze dreigend, 'als het zo doorgaat, zal ze naar een verpleegtehuis moeten, of ze het nou wil of niet.' 'Ze gaat juist steeds beter ruiken,' bracht ik ertegenin. De Duitse Waghto keek me sceptisch aan. Ik bouwde mijn verdediging verder uit. 'Uw moeder en ik vormen een team. Met haar neus en wilskracht, en mijn stofzuigend vermogen, is er een stabiele toestand ontstaan. Ik denk dat we deze voorlopig in stand kunnen houden.' Er lukraak op loslullen is altijd een zwakte van me geweest. De enige wie ik een rad voor ogen draaide, was ikzelf.

Om een lang verhaal kort te maken: tijdens het stofzuigen kreeg ik een grote pleister op een van Waghto's benen in het vizier. 'Er zit vocht in,' zei Waghto. 'Er zit geen vlees genoeg meer op, je kan het bot zien.' De dochter uit Lelystad, de derde, had haar

moeder haar nieuw verbouwde badkamer willen showen. Tijdens de rondleiding had Waghto zich aan een scherpe richel van de metalen badkuip gestoten. Tweemaal daags werd het been door meisjes van de wijkverpleging ingezwachteld. Nu kon ze ook in haar eigen huis bijna niet meer lopen.

Terwijl ze met het verbonden been op een met een kussen comfortabel gemaakte bijzettafel rustte, sneed ik haar knolraap in stukken. Ze leek de verandering gelaten te ondergaan en maakte een goedmoedige indruk. Misschien was ze af en toe wel somber, maar dan hield ze dat goed verborgen, ik weet het niet. Behalve een partij woordzoekraadsels kwam er niet veel meer uit haar vingers. Ze trok zich terug en liet zich de verzorging door de zusters en haar dochters glimlachend welgevallen. Het been was een gebed zonder end. We waren in een periode verzeild geraakt waarin niets gebeurde, een windstilte. Ik draafde ondertussen van hot naar her door De Pruim voor allerlei klusjes die ze voorheen zelf deed, zoals bibliotheekboeken retourneren, wassen draaien in de kelder en berichten doorgeven aan buurvrouwen. In de gangen, in de lift en bij de droger ontmoette ik vele bewoners, zodat de woensdagochtend een dynamisch en open karakter kreeg, voor mij althans. Actie!

Het toeval wil dat ik dit verslag schrijf rond de dag van Hemelvaart, juist de tijd van het jaar waarop het met Waghto definitief misging. Je kunt je afvragen of toeval bestaat of dat alles is voorbeschikt. Met mijn cliënten discussieerde ik daar regelmatig over, al vind ik het in mijn hart een vraag die maar beter aan de geleerden overgelaten kan worden. In ieder geval, het was, toen het misging, ook Hemelvaart.

Ik zat net even te niksen toen de telefoon ging. Op terneergeslagen maar toch manmoedige toon berichtte Waghto's oudste dochter dat ik me de volgende woensdag niet hoefde te melden in De Pruim aangezien Waghto na een val naar het ziekenhuis was overgebracht. Verlamd en nauwelijks bij bewustzijn vocht

ze voor haar leven. Wat er waarschijnlijk was gebeurd, vertelde ze, was dat Waghto, die een televisie zonder afstandsbediening bezat, op de drukbevaren route tussen tv en stoel ten val was gekomen en een beroerte had gehad. Of andersom. Daarbovenop had ze een arm gebroken en diverse kneuzingen opgelopen. Een onaangeroerde warme maaltijd duidde op het tijdstip van de val. De hele nacht had ze, meer dood dan levend, op de vloer gelegen. Alle dure beloftes ten spijt had ze het alarmpie weer eens niet om gehad. De dochter had haar bij toeval de volgende morgen gevonden. 'Dat ze maar snel uit haar lijden verlost mag zijn,' zei ze, 'want als ze er al overheen komt, waarvan de dokters zeggen dat de kans klein is, dan zal ze naar een verpleegtehuis moeten, en je weet, iedereen weet, jij ook, dat zei ze altijd, tegen iedereen, dat ze dat nooit wilde. Dat kunnen we haar niet aandoen.' Ik wist niet wat te zeggen. Mijn gedachten waren te zeer verward en daarom zei ik, voor ik ophing: 'Ik weet niet wat ik moet zeggen.' Lekker, volgende woensdag vrij, was mijn eerste gedachte. Ik ging naar de wc en toen ik ging zitten, barstte ik in snikken uit. Want ofschoon Waghto nog leefde, voelde ik aan mijn water dat het afgelopen was, en deze tweede gedachte vervulde me met smart en hevige melancholie. Als ze maar geen pijn had.

'Kijk mama, hier is Bonne, uw hulp!' tetterde de oudste dochter in het oor van haar moeder. Waghto, middels neusslangen en infusen aan allerlei apparatuur gekoppeld, lag roerloos onder een groene deken. Als ze rechtop stond was ze al niet veel, maar in deze positie bleef er helemaal niets van haar over. Het ziekenhuisbed leek buitensporig groot. Ze kon me niet zien en was te zwak om zich verstaanbaar te maken. Via de tolk vond een kort gesprek plaats tussen de cliënt en haar hulpie. 'Uw hulp, u weet wel!' herhaalde de dochter, die op een kruk naast het hoofdkussen zat. 'Lief dat hij gekomen is, vindt u niet?' Waghto herkende me. 'Hallo mevrouw, ik ben het, Bonne, uw hulp!' schreeuwde

ik en wuifde met een bos idioot dure irissen. 'Kijk, hij heeft hele mooie bloemen bij zich! Het zijn donkerblauwe irissen, met geel, ziet u wel? Ze zijn prachtig! Alleen zijn er geen vazen, dus leggen we ze nu even hier neer. Hoe vindt u het dat Bonne bij u op bezoek komt? Leuk hè?'

Waghto had de eerste dreun overleefd. De situatie was zelfs licht verbeterd. Van de dochters die ik op de gang had getroffen, had ik begrepen dat ze alweer om haar puzzelboek had gevraagd. Ook zou ze te kennen hebben gegeven best een biefstuk met knolraap te lusten. Ze lachten meewarig. Met behuilde gezichten klampten ze zich aan me vast. 'Dat het maar snel voorbij mag zijn, dit is een lijdensweg. Ze is een vechter maar nu is het mooi geweest. Het zou beter zijn als ze nu gaat.' Misschien hadden ze gelijk. Maar in mijn hart voelde ik me solidair met haar strijdlustige kant.

Het was bij deze gelegenheid dat ik een onderscheiding kreeg waar ik nog steeds erg trots op ben. In de loop van de tijd had Waghto uiteenlopende hulpen gehad, van wie sommigen jaren bij haar hadden gewerkt. 'Ze wil je bedanken,' zei de voorovergebogen dochter. Ze hield haar linkeroor vlak boven de mond van haar moeder. Op Waghto's neus zat een slang geklemd die in het lange neusgat verdween. Ze hijgde zachtjes. 'Ze bedankt je voor je hulp. Ze zegt... eh... wat zegt u? Ik versta u niet! Ze zegt dat je de beste hulp bent die ze ooit heeft gehad.' 'Wow,' zei ik, uit haar mond betekende dat nogal wat. 'Ik heb altijd met veel plezier bij u gewerkt, mevrouw.' 'Hij zegt dat hij met veel plezier bij u heeft gewerkt! En dat u een taaie bent, en dat hij u niet zal vergeten! En dat hij u zal missen! Ze zegt dat ze hoopt dat het goed met je zal gaan. Ze wenst je veel geluk. Bonne bedankt u en wenst u het allerbeste! Maar u bent moe hè? Ze is moe. Ze moet weer rusten. U moet weer rusten hè? Zeg maar dag Bonne!' 'Dag mevrouw, veel sterkte en zet 'm op hè, het ga u goed. En u ook,' zei ik tegen de dochter. Ik drukte Waghto's gezonde hand lichtjes en nam de tram terug naar huis.

Een week of daaromtrent later is ze overleden. Net als haar buren ging ze weg van een crematorium. Terwijl de luiken opgeschoven en de kist in een nep-vuurgloed verdween, schalde een van Waghto's favoriete operettstukken door de zaal.

Twee uur voor haar verscheiden waren alle rimpels weggetrokken uit haar gelaat. Dat hoorde ik van haar kinderen, die me hadden uitgenodigd langs te komen terwijl ze De Pruim 1149b ontruimden. Misschien dat er nog iets van mijn gading tussen de gestorven bezittingen in de dozen lag, of anders kon ik de buffetkast meekrijgen, weggooien zou zonde zijn. De vijf bejaarde kinderen zaten rond de stijlloze keukentafel in de ontakelde woning koffie te drinken. De geest van Waghto waarde rond tussen de chaotisch neergeslingerde spullen die me bijna net zo vertrouwd waren als mijn persoonlijke eigendommen. Maar ze was zelf ook aanwezig, in de gezichten van haar kinderen. Die gingen met elkaar om zoals broers en zussen met elkaar omgaan, een beetje geinen, herinneringen ophalen, tranen wegpinken, herhalen dat de crematie succesvol was verlopen en dat het zo het beste was, elkaar troosten en afzeiken, en wanneer je hen zag kibbelen en lachen, kon je met enige fantasie de originele Waghto uit hun personen reconstrueren. Waghto had zich in vijven gesplitst.

We namen hartelijk afscheid. Ik nam de glazen papegaai mee, een limonadeglas 'Holland' en een foto van Waghto in bloemetjesjurk terwijl ze een Duitse reclamefolder van een ultragoedkoop warenhuis bestudeerde, Waghto op reis. De papegaai gooide ik, op weg naar het A-bos, in de glasbak.

Ramen lappen

Het mag bescheiden klinken, maar sommige van de gelukkigste en vreedzaamste momenten van mijn leven heb ik doorgebracht met ramen lappen. Ik heb het dan wel over de buitenboel. De binnenboel is minder spectaculair.

Ramen lappen is naar mijn mening een onderbelicht onderwerp in de lyriek. Sappho, Vergilius, Vondel, Kaváfis, Brodsky, je hoort ze er nooit over. Misschien hadden ze personeel. Ook in de grote romans komt ramen lappen er bekaaid af. Ik ken slechts één zin die ernaar verwijst: 'Haar grinniken leek op het piepen dat een zeemleren lap teweegbrengt op een nat raam', uit *De donkere kamer van Damocles* van W.F. Hermans. Deze zin betreft evenwel het geluid, niet het aspect dat ik zou willen onderstrepen. Dat hier sprake is van een gemiste kans blijkt direct wanneer we de twee acteurs die bij deze nuttige bezigheid de hoofdrollen vervullen naast elkaar zetten: water en glas.

Glas, of het nou om Venetiaanse bokalen of gewoon vensterglas gaat, is een wonderbaarlijk materiaal met unieke eigenschappen. Het is er en het is er niet. Het laat licht door maar weerkaatst het ook. Het is mogelijk om op één en hetzelfde moment je ogen over de donkere ruimte aan de binnenzijde van het glas te laten dwalen én over de reflecties van de lucht, de bomen en de gebouwen achter je. Zo zie je de kalender binnen, zo de formatie trekganzen die overvliegt. De reflecties verraden

de aanwezigheid van de gladde, harde en breekbare ruit, evenals het aangewaaide zand, stof en ander vuil dat zich in dikwijls interessante patronen aan het oppervlak heeft gehecht: draden, belletjes, krassen en spinrag. Soms treft men insecten aan, een grappig gezicht. Barsten, sterren en kogelgaten geven glas een treurig voorkomen. Glas filtert, breekt, vervormt en trilt en is, ofschoon een volmaakt platte scheiding van de ruimte, een bron van diepte en dromen.

Het is beter te helen en schoon te maken dan te breken en te vervuilen, luidt mijn devies en dat is zeker van toepassing op glas. Met water ligt het anders. Water is een schoonmaakmiddel, het is rein. Over water zijn boeken vol geschreven en daar heb ik weinig aan toe te voegen. Ik zeg alleen dat het in bepaalde opzichten verwant is aan glas, zo zelfs dat het laatste een gestolde vorm van het eerste lijkt te zijn, alsof wanneer je het één zou smelten, je het ander zou krijgen. Glas en ijs hebben inderdaad veel gemeen.

Gegeven dit alles is het niet meer dan logisch dat als deze twee elementen, water en glas, met elkaar worden gecombineerd, het effect in hoge mate bekoorlijk is.

Iemand die prachtige ramen had en op een uitstekende plek woonde om de charmes van het buitenwerk ten volle te genieten, was mevrouw Honkoop, een weduwnaar met een korte coupe ivoorwit haar. Vooral haar glazen slaapkamerdeuren schonken me een geweldig genoegen. Terwijl zij de bladeren van de ficus in de voorkamer met behulp van een spuitbus en een zachte doek opwreef tot hardgroene, glanzende flappen en dingen zei als: 'Ieder dagje keert niet weer,' sleepte ik de trap naar de tuin. Het geschuur van de aluminiumpoten over de tegels. De koele geur van insecten, struiken, grond, rottend hout. De tuin kwam uit op een grasveld met enkele bomen, dat afhelde naar de waterkant. Aan de overzijde van het water stonden lage gebouwen, een school, een bibliotheek en een nieuwbouwkerk. Pas daar-

achter verzezen de woonkazernes van Buitenveldert. Er was dus ruimte. In de tuin van de buurvrouw groeide een kegelvormige struik die rode bessen droeg. Dat rood flonkerde scherp en stralend in het heldere licht van de achter een wand van roze flats oprijzende zon. Onder een boom, die er met zijn overhangende takken uitzag alsof hij nog niet geheel wakker was, stond een reiger te vissen.

Ik beklom de trap en concentreerde me op het glas. Door de reflecties van de achtergrond heen zag ik binnen mijn schaduw op de vloer en op de muur. Het houten bord waarop met ingebrande letters geschreven stond: *Vrees niet, want ik ben met u; wees niet verbaasd, want ik ben uw God; ik sterk u, ook help ik u, ook ondersteun ik u met de rechterhand mijner gerechtigheid. (Jesaja 41:10)*, gloeide zinderend oranje op. Ik kneep de met water volgezogen spons voor de eerste maal uit. Stralen spoten weg op de ruit. Losse druppels landden op het stoflaagje op het glas, bleven trillend hangen en schoten door naar beneden. De parelende druppels vormden een geometrisch patroon dat, niet exact maar toch vrij precies, deed denken aan hoe de sterren zijn verdeeld over het uitspansel. Ze bewaarden een zekere afstand tot elkaar, alsof ze elkaar afstootten. In de bolling van elke druppel – dit is een cliché, maar ook tijdens het ramen lappen ontkom je niet altijd aan clichés – werd de hele wereld gereflecteerd, een minikosmos, haarscherp in elk detail. Keer op keer doopte ik de spons in de emmer om dit nader te kunnen bestuderen. Alsof het lichtspel niet fraai genoeg was, werden de explosies van beweging binnen op de muur en de deurpost geprojecteerd in uitvergroete versie. Daar ontdekte ik de zwaaiende balk van mijn arm en de schaduwen van slommende druipers en traag rollende druppels om het lichaamsdeel heen, donkere vormen op een warmwitte ondergrond. Vaak lapte ik deze ramen, of gedeelten ervan, tot twee-, driemaal toe, zogenaamd om een minuscuul vetvlekje weg te werken, maar eigenlijk om langer te kunnen kijken naar deze huishoudelijke bijverschijnselen.

Een deugdelijke keukentrap en een solide, bij voorkeur egale ondergrond zijn voorwaarden om veilig ramen te kunnen lappen. De theorie klinkt mooi. Maar in de praktijk blijken de omstandigheden je soms tot de wonderlijkste acrobatische toeren te dwingen om hoge en ver in de uithoeken gelegen delen te bereiken, en het is niet ongewoon dat er onverantwoorde risico's genomen worden. Cliënten kunnen hulpen onder druk zetten en tot stuntwerk pressen om een bepaald spinnenweb of modderspoor tot een verklaring te dwingen, ze praten je de dakgoot in ('Ik hou je wel vast'), zoals op dramatische wijze gedemonstreerd werd door Merel, een verlegen meisje van zesentwintig met allergische klachten. Merel viel ruggelings uit een dakraam tijdens het ramen lappen en brak haar nek. Ze was een heel lieve hulp, heb ik horen zeggen, maar ze kon geen nee verkopen. Dat is ook niet makkelijk. Gelukkig ben ik tweehandig. Zowel met links als met rechts kan ik, ook vanuit moeilijke hoeken, ramen lappen. Deze kundigheid, die ik door de jaren heen heb opgebouwd, komt vooral in situaties van een preciaire balans goed van pas. Persoonlijk vind ik zelfs dat het schuifelen over vensterbanken, het zoeken naar houvast, de gymnastiek dus, en het aspect van uitdaging, het frivole, het roekeloze, ramen lappen tot een van de meer boeiende onderdelen van het huishoudelijk werk maken.

Het tegelpad onderlangs de ramen in de tuin van Honkoop liep niet helemaal tot het einde door, als u begrijpt wat ik bedoel. Het liep dood op winterharde struiken, waartussen een weelderige malva met wel vijfhonderd tere roze bloemen. De laatste tegels lagen bovendien los in de aarde. Een van de eerste keren was ik met trap, emmer en al in de malva en de achtergelegen coniferenhaag geduikeld, hetgeen een klaterend lachsalvo aan Honkoop ontlokte. Inmiddels wist ik precies hoever ik kon gaan. Het laatste stuk was te voet over de vensterbank. Me afwisselend met de linker- en de rechterhand vastgrijpend aan de stangen van het zonnescherm en de kozijnranden, het gezicht

vlak op het glas, leek ik een 1,83 meter hoge vlieg. Vanuit dit oogpunt, meer nog dan vanaf de huishoudtrap, geleek de natte glazen scheiding op een groot doek.

Ramen lappen is verwant aan schilderen. Daarom ben ik er natuurlijk ook zo verzot op. Met de spons schilder je met vrijwel onzichtbare verf, woest, vol met de armen, vanuit de schouder, als het even kan vanuit de heupen, zoals Jackson Pollock, met de wisser als spalter. Het is schilderen met puur licht, de kortstondige schilderijen veranderen en zakken in elkaar. Dit is waarlijk waterverven, dit is transparant bezig zijn. Het doet ook denken aan autoritten van vroeger: de druppels op de autoruit, vage, onscherpe reflecties, plotseling glasheldere lenzen waarin een verte verschijnt, prisma's. De druppels, net kwikzilver, zuigen zich vol zandkorrels, zich schuin neerwaarts haastende druipers in slangachtige beweging kleuren bruin van stof.

De beste tijd van het jaar om de ramen te lappen is begin april, maar ik denk dat ramen lappen in de schemering, zo tegen zonsondergang op een julidag, helemaal een verkwikkende, zuiverende werking op het gemoed zal hebben. Dat is echter nooit voorgekomen omdat die uren buiten werktijd vielen. Ik heb Honkoop weleens gevraagd of ik een keer 's avonds kon komen werken maar dat vond ze toch te vermoeiend. Er viel trouwens 's ochtends vroeg, vlak na negen uur, als de zon nog niet te hoog staat, en met een frisse rugwind, ook veel te genieten. Wat het ramen lappen bij Honkoop nog mooier maakte, waren de schaduwen van wiegend lover en op de wind wuivende ranken en twijgen van hoge planten op het glas. In het zacht vibrerende gulden licht flonkerden de vermiljoenen bessen in de struik van de buurvrouw als bloeddruuppels op een middeleeuwse kruisafname. Er waren vlinders. En op de achtergrond klonk het aanzwellend gedruis in de volle bladerpartijen van de bomen aan het water. In de tuin van Honkoop schoten bovendien elk jaar

prachtige stokrozen op. Ze presteerde het (en ogenschijnlijk zonder enige moeite) exemplaren van tweeënhalve meter op te kweken in de smalle strook aarde vlak opzij van de slaapkamer-ramen.

Meer nog dan die van de voorkamer, waren deze, ik zei het al, mij het liefst. Het waren drie langwerpige vensters, net een drieluik, twee smalle en een brede in het midden. Het formaat was perfect. Ik hoefde niet op de trap te staan. Vanaf de tegels kon ik overal bij. Dat had het voordeel dat ik het overzicht kon bewaren. Hier schilderde ik in sneltreinvaart mijn triptieken, de een na de ander, in vloeiende stijl. Staande naakte mensfiguren omringd door dieren en bomen hadden mijn voorkeur. Later doken ook slaggers op, en varkenskoppen. Mijn favoriete onderwerp om op het grote raam te lappen was een stil meer. De groene boorden kreeg ik cadeau in de vorm van de wuivende reflecties van de bomen en struiken in de tuin. De langzaam klimmende zon weerspiegelde in het water. Een bakstenen muur werd een poreuze rode rots. Een langsvliegende kraai veranderde in een kraanvogel. Uitwerpselen van vliegen kon je ook opvatten als de koppen en ruggen van een zwemmende berenfamilie. Geen mensen, geen boten, geen gejoel of honden-geblaf. Ik noemde het (naar Jacob Israël de Haan) *Het meer van mateloos verlangen*. Honkoop zag er niets van, en toch was het er, levensgroot vóór haar woonkamer.

Ondertussen maakte ik ook de witte panelen onder en tussen de ramen schoon. Op mijn hurken bestudeerde ik het leven van insecten en spinnen. Als het erg heet was, ging ik tekeer met een tuinslang. Ik moet zeggen dat ik de dieren trachtte te ontzien. Helaas doen webben, hoe kunstig ook gewrocht, in ernstige mate afbreuk aan het totaalplaatje. In Honkoops tuin kende ik op een gegeven moment bepaalde spinnen bijna persoonlijk. Veelplegers. Doe het in de struiken, jongens, sprak ik hen in gedachten toe maar dat ik werkelijk contact met ze had zou ik niet durven zeggen.

Omdat Honkoop typisch zo iemand was die vetbollen en zakken pinda's ophing, woonden er veel mezen en lijsters in de tuin. Ze tsjilpten me toe terwijl ik, weg van de angstaanjagende stad en haar bewoners, met nerveuze hand doodshoofden, dieren en naakte vrouwen op het glazen tekentablet neerschreef en terstond weer uitwiste. Dingen zeggen en direct ontzeggen. Toch was er een verschil: er was schoongemaakt.

Om lekker te kunnen drogen heb je toch wel drie zemen nodig: een lap voor het houtwerk en om de wisser aan af te veegen, een goede zeemleren lap voor het glas en een extra goede zeem om achter de hand te houden voor randen en bijzondere situaties. Net zoals je de mooiste tekeningen kunt maken met een stompje potlood, zo zijn onaanzienlijke, hard opgedroogde flarden oude zeem vaak zeer geschikt voor het fijnere droogwerk. Donker grauwgrijs verkleurd, vlekkelig, gescheurd, maar met een vochtopnemend vermogen waar je u tegen zegt. Nieuwe zemen moet je inwerken, die moeten groeien, ze moeten de verschillende seizoenen nog meemaken en de elementen leren kennen. Ze moeten nog goor worden. Net als de kwasten van een schilder horen schoonmaakmaterialen een beetje smerig te zijn, dan voel je je ook wat vrijer om ze te gebruiken. Een jonge zeem, zacht als fluweel en maagdelijk schoon, ziet er, nadat je de wisser eraan hebt afgestreken, uit als een onderbroek met een remspoor. Je hebt er veel meer zorg van, ook bij het uitspoelen. Pas op: geen kokend heet water, anders drogen ze stijf op. Een oude zeem, gelijk een ervaren spons, leent zich voor alles. Je spoelt hem een paar keer uit, slingert hem in een emmer en de volgende week is hij weer paraat. Maar hoed u voor de kunstzeem, dat is waardeloos spul.

Honkoop had drie wissers. Elk had zijn eigenaardigheden. De langste was niet helemaal recht, bij de middelste schoof het rubber steeds uit de houder, en de kortste wiste alleen dan goed als hij onder een zeer bepaalde hoek op de ruit werd gedrukt. Dat

kwam er erg op aan. Deze wisser was echter uitermate geschikt voor rondingen. Want ook het glas, dat ik zeer goed leerde kennen, was niet volmaakt gaaf. Het liep bol op sommige punten en in het plat van de linker onderhoek kon je ronduit spreken van een welving. Door afwisselend met de drie wissers te werken verkreeg ik een optimaal resultaat. Zoals een golfer eerst de situatie op de link beoordeelt en dan een bijpassende club uitkiest voor zijn volgende slag, zo leerde ik wanneer ik welke wisser moest grijpen. Misschien zou ik het in dit vak ooit zover schoppen dat ik zo'n karretje achter me aan had rijden met een jongen die me de juiste wissers en zeemleren lappen aanreikte. De Tiger Woods van het ramen lappen.

Rest de vraag: wat doen we in het water? Er zijn tal van opties. Spiritus, schoonmaakazijn, afwasmiddel, ammoniak, groene zeep, soda, ontkalker en speciale ruitenreiniger. Of niets. Puur heet water is meestal afdoende, maar niet iedereen wil dat aannemen. Gewoonlijk kiezen we voor een ontvetter, maar met mate – net als bij het middel dat je aan olieverf toevoegt om het te verdunnen, is een druppeltje genoeg. Anders krijg je te veel schuim. Ramen zijn geen koekenpannen. Ramen doe je met liefde en beleid.

Vanuit de kamer sloeg Honkoop me altijd goedkeurend gade. Ze was dol op me, en de sympathie was wederzijds. Ze hielp zelf volop mee en had nooit klachten. Het was een meisjesachtige vrouw van begin tachtig, een keurig dametje dat gedurende haar arbeidsleven met haar man een bloeiende slagervaak had gedreven in de buurt van de Vijzelgracht. Ze ontving hulp vanwege problemen met bukkend werk. De eerste maanden haalde Honkoop haar boodschappen nog op de fiets, maar na een paar valpartijen had ze het rijwiel aan een kleindochter gegeven. Ze stond op de nominatie aan haar knieën te worden geholpen. De afdeling orthopedie van het ziekenhuis kon de aanloop echter niet aan en Honkoop was op een wachtlijst

geplaatst. In de praktijk hield dat in dat ze wachtte op een telefoontje met de mededeling dat ze aan de beurt was.

Als ik klaar was met ramen lappen dronken we thee. *Ieder mens is anders* stond met sierlijke letters op een met twijgen en bloemenranken beschilderd ontbijtbord geschreven. Het hing boven de als op een Oud-Hollands schilderij met een Perzisch kleed gedekte eettafel waaraan we pauzeerden. 'Dat hebben mijn kinderen laten maken,' zei de vrouw, 'omdat ik dat altijd zeg.' Honkoop, een levendige blik in de kleine blauwgrijze, vochtige ogen, kwebbelde aan één stuk. Haar kunstgebit klapperde een beetje, heel lief. Ze droeg gewoonlijk blouses met polkadotten en donkergrijze rokken tot over de knie. Met haar hand streek ze dwangmatig over het tafelkleed en haalde er haren, kruimels en andere ongerechtigheden uit, alsof ze het vlooidde, en onderwijl vertelde ze: 'Door rooie lichten reden we met de ziekenwagen...' Vanuit de meest uiteenlopende vertrekpunten belandde ze elke keer bij het voortijdig overlijden van haar man, dertig jaar geleden.

Honkoop had haar man leren kennen op het slagersbal. Ik weet niet of ze het nog steeds doet, maar in de jaren dertig organiseerden de hoofdstedelijke slaggers elk jaar een groot feest – voor elkaar, voor zichzelf, voor hun knechten en voor hun vrouwen en liefjes. Veel dansen en zuipen volgens Honkoop: 'Het bier zat aan het plafond.' Ze had een roze baljurk gedragen. In die dagen werkte ze in een comestibleszaak. De zoon van de eigenaar had haar mee uit gevraagd. Hij had zijn handen evenwel niet van haar ranke figuurtje af weten te houden en haar dingen in het oor gefluisterd als: 'Niemand kan zo goed vlees snijden als jij, Bep. Handsnijden, opsnijden, punten, jij bent de beste.' Ze had haar toevlucht gezocht bij een vriendin en haar broer, een reus van een kerel genaamd Wil, die het slagersbedrijf van zijn zieke ouders runde. Wil had de opdringerige jongeman tot de orde geroepen en Beppie later op de avond naar huis gebracht, alles in het netje. Het kwartje was niet gelijk gevallen, de stoeigrage,

levenslustige Bep en de zwijgzame vakidoot Wil ontwikkelden hun wederzijdse genegenheid voetje voor voetje. Het was een proces geweest, niet te vergelijken met hoe deze dingen tegenwoordig gaan, wanneer een jongen en een meisje gelijk de eerste avond bij elkaar in bed kruipen. Wil had Beppies ouders officieel om haar hand gevraagd, en in 1939 waren ze getrouwd. De foto stond op de tv: een blond jong meisje in een wit elvenkostuum dat lachend achter een grote, in zwart pak gestoken kerel de trappen van een gereformeerde kerk bestijgt.

Het echtpaar ging boven de zaak wonen. Wil werkte als een paard. De verhalen over de slagerij boeiden me in hoge mate. Ik hoorde van alles over een periode en een levenswijze die mij vreemd waren. De slavink bleek ook in de jaren vijftig al erg in trek te zijn geweest. Honkoop stond elke vrijdagmorgen om vijf uur op om tweehonderdvijftig stuks in te pakken voor het Burgerziekenhuis. De Valeriuskliniek prefereerde blinde vinken, driehonderd maar liefst. Er bestonden nog geen wetten die de openingstijden van de winkels beperkten tot redelijke uren – ze gingen gewoon tot acht of tien uur 's avonds door, vakantie was er niet bij. Niet omdat ze er geen behoefte aan hadden, maar omdat ze doodsbang waren dat als ze de zaak eens een week zouden sluiten de ziekenhuizen en andere grote afnemers hun vleeswaren bij een verderop gelegen slager zouden bestellen. Honkoop vertelde dat zij en haar man zich slechts één uitje per jaar veroorloofden, een avond naar De Kleine Komedie. 'Maar dan hadden we wel goede plaatsen...' Tussen het ham pekelen en varkensfricandeau braden door verzorgden ze hun zieke ouders, kregen een viertal kinderen en zaten elke zondag tweemaal in de kerk. Frivoliteiten als abseilen of racen op een opgeblazen banaan voor de kust van een Grieks eiland kwamen niet in de verhalen voor.

Wil kon niet louter meesterlijk slachten, uitbenen en snijden, maar ook voortreffelijk jus bereiden, zelfs van een gehaktbal. En dat brengt me tot het bekende gegeven dat als je gewend bent

aan iets dat heel goed is, het moeilijk is een lagere standaard te aanvaarden. Wil maakte zulke smakelijke jus dat als hij dat in ons tijdsgewricht los in de verkoop had gedaan, hij een rijk man zou zijn geworden. Met zijn pogingen om brokken hard geworden biefstukjus als *smeltjus* te slijten was hij zijn tijd vooruit. Maar in de jaren van wederopbouw maakten de mensen hun jus zelf. Wil had zijn vrouw de fijne kneepjes geleerd. In de keuken deed Honkoop het me voor met een speklapje: een beetje boter, warm water, het juiste moment afwachten, de juiste temperatuur, en dan luisteren naar het sissen. Jus maken doe je met je oren. Door zachtjes te roeren en zondig een druppeltje water toe te voegen, kon je de toon vormen die precies goed was. Wil had een absoluut gehoor gehad, begreep ik. Kruiden? Nee. Hooguit een snuf peper en een paar korrels zout. Een fijne, gereformeerde jus kende slechts vet en water als bestanddelen. Een blaadje laurier? Nou, op feestdagen misschien.

De zwaarlijvige meneer Honkoop was uiteindelijk geveld door een hartaanval. 'Hij was helemaal blauw. Daar kwam het laatste levenswater. Van boven en van beneden, van voren en van achteren liep het eruit. Dat noemen ze zo, het laatste levenswater. De dokter riep: Snel, haal een bakje. De zuster liep naar hem toe met een doek om zijn mond af te vegen, maar hij was al weg. Neem nog een koekje.'

Honkoop bakte de allerlekkerste koekjes die ik ooit gegeten heb. Ze heeft me het recept gegeven voor deze platte, krokante, lichte en toch stevige, kruimige, zoete, maar niet te zoete bakkerstraktatie. Het lijkt simpel, op papier denk je, dat kan ik ook. Dat valt vies tegen. De temperatuur van de oven luistert erg nauw en is bovendien niet constant, omdat er sprake is van twee bakgangen. En dan is er de truc met het koude aanrecht voor een lichte karamellisering. Honkoop had op haar ouwe dag een nieuw leven kunnen beginnen met deze koekjes, was mijn stellige overtuiging: 'U zou er rijk mee kunnen worden.' Maar Honkoop lachte mijn voorstel weg.

Na de thee zette ik de stofzuiger in elkaar. 'Op z'n vrije dag maakte hij nog worst,' zong Honkoop terwijl ze de kopjes afspoelde. 'Ik vind: elektriciteit, als je niet weet waar het vandaan komt, kun je lang zoeken,' hoorde ik haar zeggen. Ik denk dat daar veel waars in schuilt. Toen ik de stekker van de stofzuiger ingeplugd had in de keuken waren de stoppen doorgeslagen. Naarstig zochten we naar de bron van de kortsluiting. 'Volgens de meterkast moet het iets in de keuken zijn, of anders in de schuur,' zei ik. 'M'n wagen!' gilte Honkoop. En inderdaad, de stroomstoring werd veroorzaakt door haar nieuw aangeschafte elektrische wagen Fortress, die in de schuur stond op te laden. Het knie-euvel had tot de aanschaf van de Fortress geleid. Het robuuste, donkerpaarse vervoermiddel gaf de weduwvrouw een modern en snel voorkomen. Met wapperende jas en boodschappentas ging ze over stoepen en fietspaden naar het Veluweplein, als een soort motorrijder, maar dan lager op de weg. Ze kon er zelf om lachen, kwekte over de stoepdalen op de route en de handigste op- en afritten – de Fortress was te zwaar om handmatig op een stoep te tillen. Het avontuurlijke begon te slijten en de Fortress had het nadeel dat je er de winkel niet mee in kon. Honkoops knieën bleven verslechteren en de afstanden tussen de schappen in de gigantische supermarkt werden schier onoverbrugbaar. Toen is het gevaarte ook nog eens op een herfstdag pardoes in tweeën gebroken, opzij van het Veluweplein. Het heeft eeuwen geduurd om dat vervloekte winkelcentrum te bouwen, en in die dagen was het nog steeds een vieze modderzooi van geopende wegen en bouwputten. De Fortress was vastgelopen in een ondiepte nabij waar gegraven werd en was daarbij op een betonblok gebotst. Het voorstuk met het stuur was bij de voetenplank gescheiden van het achterstuk en er moest een brandweerauto aan te pas komen om het wrak weg te takelen. Honkoop was met de schrik vrijgekomen.

Honkoop was een fervent breister. Ze breide voor het goede doel:

Ethiopië. Het initiatief ging uit van de Nederlands Hervormde Kerk. Men had restjes wol ingezameld om daar babydekens van te maken. In een grote zak bewaarde Honkoop haar voorraad kleurige strengetjes wol die elk voor zich niet toereikend waren voor zelfs maar een enkele sok of eierwarmer. De dekens, niet groter dan veertig bij zestig centimeter, werden samengesteld volgens een vast, misschien van hogerhand voorgeschreven stramien. Honkoop werkte met kleurbalken. Op ingenieuze wijze breide ze de balken onder elkaar, als regels in een schrift, tot een zekere lengte was bereikt. Twee van zulke stroken naast elkaar, als de pagina's van een opengeslagen boek, vormden een front, als dat het juiste woord is, en twee van zulke fronts, met de ruggen tegen elkaar aangestikt, maakten een deken. De kleurbalken variëerden in dikte, afhankelijk van de lengte van de strengen wol. Soms had ze van een kleur meerdere kluwens, zodat ze deze kon herhalen, hetgeen de rust en harmonie in de bont gestreepte compositie bevorderde. Honkoop had een erg mooi gevoel voor kleur en ritme, zonder dat ze het zich bewust was, leek het. Ze produceerde grote aantallen van deze dekens zonder er waarde aan te hechten. Eens in de twee maanden leverde ze haar werkstukken af bij de kerk en kreeg een verse zak wolresten in ruil.

Ik probeerde Honkoop weleens mee te slepen in gesprekken over de artistieke merites van haar babydekens. Dan spreidde ik een stel naast elkaar uit op het bed, en wel zo dat ze elkaar niet uitdoofden maar versterkten. 'U zou met deze dingen geen gek figuur geslagen hebben op de Kunstacademie,' meende ik, 'diverse docenten en studenten schilderden abstract geometrische doeken die hemelsbreed weinig verschillen van uw handwerk. Breien, borduren en zelfs punniken waren op de Academie volkomen geaccepteerde technieken. Ik vind uw dekens zeer rustgevend om naar te kijken. Ze doen me denken aan de mantra's die boeddhisten gebruiken om te mediteren. Ik zie in uw werk meer dan alleen het opmaken van restjes wol. Het zijn

poëtische uitingen van een verlangen naar zuivere schoonheid. In tegenstelling tot de abstract-geometrische kunst, die op mij vaak hard en kil overkomt, stralen uw kleurbanden liefdevol en zacht. Dat komt natuurlijk ook door het materiaal. Het is dat deze doeken voorbestemd zijn voor Ethiopië, maar anders zou ik zeggen: Geeft u er mij een paar mee, dan ga ik vanmiddag even bij een galerie langs.' Honkoop lachte ongemakkelijk. Ze kon mijn interesse niet goed plaatsnemen. Gedurende haar leven als slagersvrouw was ze niet vertrouwd geraakt met moderne kunst. Varkenskoppen koken, ponden rookvlees snijden en rollades braden, een nest kinderen grootbrengen en zondags in de kerk zitten is natuurlijk ook heel iets anders dan een dialoog aangaan met Barnett Newman of impliciet commentaar leveren op Elsworth Kelly. Aarzelend en verlegen wees ze naar de terugkerende motieven in haar patronen, zoals de zwarte sluitbalken, die dienden als fundament voor de overige kleuren en die het geheel een zeker gewicht gaven, en de combinatie van blauwe, rode en witte banden die in elke deken was verstopt, als een handtekening. 'Dat is de Nederlandse vlag. Ik denk niet dat die arme mensen in die hongerkampen erop zullen letten, maar misschien dat iemand, een dokter of een zendeling, het herkent. Die kan het dan aan de mensen zeggen en dan weten ze waar het vandaan komt.' Later, toen ze zag dat ik de dekentjes echt erg fraai vond, heeft ze er een voor mij gebreid om thuis aan de muur te hangen. Deze verschilde van de andere in het opzicht dat hij enkelzijdig was. Aan de achterkant had Honkoop een lap glanzende stof bevestigd. Dat kwam de stevigheid ten goede, zei ze, en zou ervoor zorgen dat de vorm beter behouden bleef. Jammer genoeg was het een van haar laatste. De problemen met de benen, die eerst zo sterke oudemeisjesbenen, en de pijn, benamen Honkoop de lust tot handwerken. De bezoeken aan de kerk werden geminimaliseerd, ze moest met het busje gehaald en gebracht worden en dat liep eigenlijk zelden zoals afgesproken.

Honkoop had talent om te verzorgen, of het nou een kamerplant betrof of een antiek meubelstuk, het Perzische tafelkleed dat uit de beginjaren van haar huwelijk stamde of de loden gewichten in de vorm van everzwijnkoppen uit de slagerij die vanaf een richel boven de deur op ons neerkeken. Haar lidcactussen bloeiden drie keer per jaar, mijn varen verborg ik achter een stoel als ik bezoek kreeg. Honkoop had het vermogen azalea's jaren achtereen in leven te houden. Als iemand een azalea voor mij meebracht, hetgeen een enkele keer is voorgekomen, was deze binnen veertien dagen dood. Ik behandelde ze hetzelfde als Honkoop, spoelen en baden en langdurig laten volzuigen in de gootsteen, uitgebloeide bloemen uitplukken, sproeien, maar met een totaal ander resultaat. Ik verdacht haar ervan dat ze ook dingen deed met licht, wind en tocht, en dat ze de planten op een bepaalde manier draaide, en dat ze nog andere foefjes kende die ze zelf misschien zo vanzelfsprekend vond dat ze niet op het idee kwam ze met een beginneling te delen. 'Februari is de maand van de azalea,' beweerde ze en transporteerde een weelderig met karmijnrode bloemen getooid exemplaar naar de keuken. 'In februari was ook dat 't gebeurde. Twintig twee, ik weet het nog goed. De oudste was net twaalf... Het was een koude winter. 's Ochtends was-ie al niet goed. Hij was helemaal wit, zijn ogen stonden raar en zijn huid was star..'

Buiten ronkten de motorzagen. Het grasveld lag vol takken, er werd volop gesnoeid. 'Zeg, zal ik als de heggenmaaiers klaar zijn de buitenboel weer eens doen?' vroeg ik. 'Is het niet te koud?' 'Welnee, het is een heerlijk temperatuurtje. Bovendien zie ik wat geluk zitten.' Die uitdrukking had ik van een collega overgenomen die er fluimen meeuwenstront mee aanduidde. De eerste keer na de winter (die wederom niet veel mans was geweest) de buitenboel doen in een nog barre tuin zag ik als een belangrijk moment, net zoiets als de komst van de nieuwe haring. Het ramenlapseizoen kon me niet vroeg genoeg beginnen op dit adres.

Het werken bood onverwachte voordelen, bedacht ik, terwijl ik de huishoudtrap naar buiten bracht. Normaal gesproken zou ik op dit tijdstip voor mijn schildersezal zitten, verzonken in twijfel en onbehagen. Met volle teugen snoof ik de buitenlucht op. Wat een schitterende morgen! Nee, warm was het niet, maar ik vond het te doen. Het hete water dampte van het koude glas af. Hierdoor gebiologeerd had ik niet gelijk door dat ik recht in het kruis van Honkoop keek. In de donkere ruimte achter het glas zat ze op de bank, de rok opgeschort tot in de liesstreek. Ze had me niet opgemerkt omdat ze al haar aandacht nodig had bij het omlaagrollen van een elastieken steunkous. Met een bezorgd gezicht wreef ze de opgezette knieën in met een gewrichtsbalsem.

De operatie was wederom voor onbepaalde tijd afgeblazen. Honkoop wachtte nu al langer dan anderhalf jaar. Elke keer dat ze bijna aan de beurt was, kreeg ze een telefoontje van het ziekenhuis dat haar plaats was ingenomen door een spoedgeval. We wachtten en wachtten. Of eigenlijk, Honkoop wachtte, maanden achtereen, en ik hield haar gezelschap. We waren als twee mensen op een bushalte. Terwijl zij uitkeek naar de bus, lapte ik de abri af. Aanvankelijk, toen de hoop op een spoedige opname nog levend was, informeerde ik in het ziekenhuis wekelijks naar de stand van zaken op de wachtlijst. Maar in het derde jaar dorst ik het niet meer.

Zelf wachtte ik ook. Ik wachtte niet op een operatie maar op de wederopstanding van mijn schilderkunst. Na mijn vertrek van de Kunstacademie schilderde ik nauwelijks meer. Ik leed onder een verfrauma. Zoals oorlogsveteranen draaierig en onwel worden als ze het motorgeronk van een helikopter horen, zo greep ik naar mijn kloppende hoofd en begon te trillen en te zweten als ik de geur van terpentijn rook. Zoveel ambitieuze doeken had ik uitgewist, stuk gesneden, tot scheurens toe geschopt, zoveel grootse plannen waren geëindigd in de vuilcon-

tainer, dat het aanvatten van een kwast als een zondige daad voelde. Met immense walging als bijproduct had ik geprobeerd me bij de mislukking neer te leggen en het schilderen geheel en al op te geven en in te ruilen voor een volledig bestaan als thuishulp-A. Toch begreep ik niet hoe het zover was gekomen. Van jongs af aan had ik geschilderd, niets was belangrijker voor me dan dat. Waar was het gebeven? Het leek dood. Ik had het vermoord.

Op de ochtenden tijdens het ramen lappen bij Honkoop, getroost door de natuur, de paarse lupinen die zwaaiden in het spiegeland vlak van het glas, het zongele stuifmeel op de karmijnrode bloemen van de stokrozen, het gezoem van bijen, de tekening van een harlekijnspinnetje, kwam de woedende strijd in mijn hoofd tot rust. Hier hoefde ik niets, behalve ramen lappen dan. Vanaf de trap tussen de stuivers en centen die Honkoop in de tuin had gelegd tegen de mieren, in die trance-achtige staat die veroorzaakt werd door het almaar herhalen van dezelfde bewegingen, zag ik haar in de donkerte binnen op de bank liggen. Ze had haar rok weer opgetrokken en behandelde haar gewrichten met een ijscompres. Ik kon haar niet helpen. De wolken dreven voorbij en zij werd ouder en kreupeler. Ik kon haar verdriet en pijn, die dwars door de ramen naar buiten straalden, niet lenigen, het enige wat ik kon doen was me met het laatste restje talent op datgene te richten waar ik het meest van hield. Ik nam me voor mijn vriendin Jeanet te vragen of ze voor me wilde poseren. Ze was jong en knap, al had ze een beetje inktvissenogen, en ze was weelderig gebouwd.

In de drieënhalve jaar dat ik bij Honkoop heb gewerkt, veranderde ze sterk, van een vrolijke, beweeglijke en actieve grootmoeder in een gedepimeerde, in elkaar gedoken vrouw in donkere regenjas die ternauwernood lopen kon. Na het debacle met de Fortress was Honkoop teruggevallen op de stok. Ze verloor haar, plukken tegelijk – zenuwen volgens de dokter. Op zacht

jammerende toon klaagde ze haar nood, maar ik kon slechts toekijken tijdens het ramen lappen. Eerder had ik het over zeer smakelijke koekjes. Wel, op een kwade dag kwam het zover dat Honkoop naast de theeoppen een trommel met doodordinaire biscuits op het tafelkleed zette. Ze kon het bakken niet meer opbrengen. Ik begon me zorgen te maken.

Het is meestal geen goed teken als mensen die uitblinken in verzorgen, en die orde en reinheid als een doel op zich beschouwen, de interesse in het huishouden verliezen. Het kon Honkoop niet zoveel meer schelen wat ik uitvoerde en ik maakte van de gelegenheid gebruik helemaal op te gaan in het ramen lappen. De strompelende vrouw verbaasde zich weleens over de frequentie, maar er was altijd wel een reden voorhanden. In de zomer kwam ze er gewoon bij zitten in de tuin. Begeleid door de mezen en de merels leuterde ze over van alles en nog wat, maar voornamelijk over de dood. Het ultrakorte levenseinde was haar specialiteit. Verdacht veel mensen die ze had gekend waren abrupt om het leven gekomen. 'Ik liep weg om haar nachtmutsje te maken, ik hoor een vreemd geluid, en ik zie nog net achter het gordijn haar benen de lucht ingaan. Ze bewoog nog wat en was weg.' 'Hij ging uit wandelen maar kwam niet terug. Ze vonden hem op een bankje in het park, dood.' 'Ze moesten de vloerbedekking vervangen. Haar hart was enorm opgezet, dat zeiden de doktoren later. Plotseling was het opengebarsten.' 'Haar tong kwam naar buiten, ze werd rood en ze was weg.' 'Die laatste opleving, dat heb ik al zo vaak gezien. Even was hij helder maar toen was het snel gebeurd.'

De wolkennevels vervlogen in de warmte van de zon. Het raam baadde in een mild licht. Ramen lappen in de volle zon is niet aanbevelenswaardig, zoals iedereen weet. Je krijgt geheid strepen en onplezierige, plakkerig opgedroogde watervlekken op het glas. Maar in deze ochtenduren was het nog net te doen. *De Heer zal neerdalen op oplichtende wolken.* Ik besloot me te wagen aan een waterverf van de slagerij. De stem van Wil om

zes uur 's ochtends: 'Zo Beppie, als jij de lendelappen snijdt, hak ik de karbonaadjes.' Een kille ruimte, witte tegels, af en toe een zwarte, messen, vleeshaken, kadavers. Met slapende, kleumen-de vingers aan de slag. De stilte, doorbroken door het gehamer op het hakblok. 'Zal ik vast wat gehakt draaien?' 'Graag, schat.' In bebloede witte jassen zagen de heer en mevrouw Honkoop het licht worden en hoorden ze de stad ontwaken. 'Het lijkt me typisch een dag voor slavinken,' meende Wil, 'maak er maar twintig extra.' Wil kon aan het licht aflezen wat de mensen die dag zouden willen braden. Je had 'sudderweer' en het 'hamlap-pendagje'. Hij had het zelden bij het verkeerde eind.

In de woonkamer ging de telefoon. Honkoop was in de keuken. Razendsnel onderbrak ik mijn fresco, daalde de trap af en rende naar binnen. Ik nam de hoorn op en draaide me om. Honkoop hinkte ondersteund door haar beide krukken de kamer binnen. 'Het ziekenhuis!' meldde ik enthousiast.

In tegenstelling tot de overige patiënten op de zaal waar ze lag, leek ze blij en gelukkig. 'Het gaat eindelijk gebeuren, Bonne,' zei ze stralend. Haar oudste dochter kwam binnengewandeld. Ze leek erg veel op haar moeder. De twee zwamden tegen elkaar op. De verhaaltechniek van het abrupte levenseinde was overgeërfd, merkte ik toen ik moeder en dochter beluisterde. De dochter vertelde over een collega die volkomen onverwacht de moord was gestikt: 'Ze ging van haar stokje achter haar bureau. We dachten dat het door de airco kwam, maar het was dat gezwel achter haar ogen. Ze sputterde, wilde wat zeggen, ze spoog en weg was ze.' Honkoop luisterde geïnteresseerd.

Maar na vijf dagen was het feest alweer voorbij. Net als op de Kunstacademie moest je ook in het ziekenhuis toelatingsexamen doen. De doktoren hadden de knieën beklopt en de rest van het lichaam onderzocht. Zonder verdere mededelingen hadden ze Honkoop weer naar huis gestuurd. Zeer teleurgesteld hingen we aan de tafel met het Perzische kleed en staarden naar

het portret van Wil dat Honkoops kinderen hadden laten maken voor haar tachtigste verjaardag en dat boven een met goud beslagen Statenbijbel aan de muur tussen de ramen hing. 'Het is je weg. Je moet het aanvaarden. Ieder heeft zijn deel. Je hebt het niet voor het zeggen. Nee toch? Niemand weet het toch? Wat zijn weg is? Dat weet alleen Die Daarboven,' kletste de beproefde vrouw die ik tegen mijn vriendin mijn lievelingsoma noemde, niet uitsluitend vanwege haar ramen.

Jeanet lag in de houding van Manets *Olympia* neergevlid op een podium dat ik in mijn atelier van zwerfhout had gebouwd. Na enig aandringen had ze in het poseren toegestemd, hoewel ze het een beetje egoïstisch van me vond. Ze droeg een grote zwarte onderbroek. Ze vertelde druk over het ziekenhuis waar ze werkte. Af en toe gromde ik iets terug terwijl ik met een stronk houtskool op een okselpartij zwoegde. Ik had mijn beste jaren op allerlei kunstopleidingen gesleten, maar het lukte me niet om een fatsoenlijke tekening van mijn levensgezellin te maken. Tijdens het ramen lappen in de tuin van Honkoop leek het zo eenvoudig. Daar kwamen in een paar vlugge sponslijnen de lange, welvende lijnen, de schouders, de hals met het verlegen hoofd, de borsten en de armen die niet goed raad wisten met zichzelf, moeiteloos tot leven. Maar thuis wilde het niet lukken. Noem je dit een voet? Waar komt die onderarm vandaan? Uit haar heup? Mijn tekenkunst liet veel te wensen over.

Honkoop droeg inmiddels een pruik. Maar die knelde om haar hoofd en bezorgde haar verschrikkelijke hoofdpijnen. Bovendien was het peper-en-zoutkleurige, poedelachtige ding erg warm. 'Ik ben het leven zat, jongen, ik ben het leven zat als spek,' klaagde ze als ze de pruik van haar bezwete hoofd aftrok. De schedel was bijna kaal. Ze stroopte haar jurk schaamteloos op en begon te sjoeren aan de steunkousen. Honkoop vergrauwde, verloor, gelijk op met haar witte dos, haar kleur en lach. Haar

gezicht en gehoor namen af in scherpte. Ze kampte met slaapproblemen en een veel te hoge bloeddruk. Zolang deze niet zou zakken, kon er van opereren geen sprake zijn, meende de dokter. Als een hert in drijfzand werd Honkoop neerwaarts gezogen.

Het enige wat Honkoop in dit stadium nog lichtelijk leuk vond, was om samen een stukje te lezen in de Statenbijbel. Jesaja was haar favoriete boek. Samen bladerden we door de prachtige familiebijbel. Ik bestookte de weduwe bij die gelegenheden met vragen: 'Geloofst u in de hel?' 'Denkt u dat u uw man zult weerzien?' 'Zullen we worden geoordeeld?' Het arme mens werd er doodmoe van. 'Ik weet het niet, jongen,' zuchtte ze.

Huil, gij poort! schreeuw, gij stad! gij zijt gesmolten, gij gansch Palestina! Plotseling ontdekte ik een passage die me onmiddellijk geweldig aansprak. 'Hier, hier, hij schrijft ook over ramen lappen,' riep ik verheugd en declameerde triomfantelijk: *En uwe glasvensters zal ik kristallijnen maken.* 'Ik denk niet dat-ie daarmee ramen lappen bedoelt,' waagde Honkoop op te merken. 'Natuurlijk wel. De profeet kondigt hiermee aan dat God zal neerdalen om de met spinnenwebben en vogelstront bezoeidelde ramen van Jeruzalem, die verstoorde stad, eens een flinke beurt te geven. Het lijkt wel de openbaring van Thuiszorg, met Jeruzalem als één groot vervuild adres.'

Het was de vijfde dag van november, de kalender toonde een foto van een winderig Hollands landschap met een molen onder grijspurperen wolken. Buiten stormde het. Diagonale hagelbuien roffelden op het glas van de ramen. De ochtenden in de zachte zon tussen de stokrozen leken nu heel ver weg. 'Wil je nú de ramen doen?' 'Nog éénmaal.' En zie, mijn enthousiasme leek Honkoop zowaar te inspireren. Ze hees zich op, begon over de vitrages, dat het misschien de moeite zou lonen de vitrages voor de winter nog één keer te wassen. Het leek me onzin, maar om haar niet te ontmoedigen haalde ik de gordijntjes van de roe. Honkoop stelde voor dat ik een bak met water op een dweil in

de voorkamer zou neerzetten, zodat ze zich ondanks haar handcaps nuttig kon maken door de vitrages zittend te spoelen.

Terwijl de regen weer aanzwol, leefde ik me uit op de drie glazen slaapkamerdeuren, in snelle staande vrouwenfiguren, gebaseerd op mijn vriendin. De drie gratiën – Rubens was er niets bij. O, in de tuin van Honkoop had ik geen moeite met lijnen en proporties. Terwijl Jeanet op het papier in mijn atelier bleef omvallen en er raar en onecht uitzag, als een verwrongen ledipop, kwam ze op de ramen, omringd door grijze stormwolken en door de wind geslagen, leeggewaaide takken tot leven. Ze stapte er bijna uit, een naakte Eva, om me te kussen op mijn voorhoofd.

Toen ik na een halfuur de kamer weer binnenliep, moe maar verzadigd, en vol optimistische voornemens voor de eerstvolgende modeltekensessie, zat Honkoop op de bank onder het portret van Wil. Bij haar voeten stond de teil waarin de vitrages dreven. 'Zal ik even theewater opzetten?' riep ik opgewekt en liep richting keuken. Honkoop gaf geen antwoord. Ze viel opzij, reutelde, verloor wat vocht en was weg.

De originele berichten

Op een blauwgrijze septemberochtend stapte ik voor het eerst over het grind van de oprijlaan van Huize de Wielewaal. Ik was tegen de regen gewapend met een suède jas, die hier en daar kale plekken en barsten vertoonde en eigenlijk niet op dergelijk weer berekend was – een afdankertje van een familielid. In een aantal in elkaar geschoven plastic tasjes die met elkaar één tas met vele binnentassen vormden, droeg ik mijn lunchpakket, bestaande uit zes volkoren boterhammen en een blikje frisdrank, met me mee, een bundel doktershandschoenen, mijn agenda, tekenspullen, rookwaar, extra suikerklontjes, onverwerkte poststukken, pennen, gebruikte en ongebruikte papieren zakdoeken, een leesboek, kauwgumwikkels en opgeraapte kastanjes en eikels – een expressieve minichaos van mezelf. Ik was op weg naar mijn nieuwe cliënt, de heer Ripmeester.

Over de negentig, weduwenaar, goed ter been maar een beetje doof, lichtelijk godsdienstwaaninnig, niet al te schoon en met een getroubleerde relatie met zijn dochter – precies zoals ik het graag had. Na het verscheiden van mevrouw Ripmeester was haar man op drift geraakt en ik verheugde me erop een stukje met hem mee te drijven. Ik had al langere tijd bij mijn cheffin op mannen aangedrongen. Niet dat ik nooit eerder bij ze had gewerkt, zeker niet, maar dat was altijd van korte duur geweest. En van de honderd cliënten waren er nu eenmaal vijfennegentig

weduwvrouw. Ze hadden hun echtgenoten al lang voor ik kennis met ze had kunnen maken begraven.

Ik heb niets tegen vrouwen maar hun hoge eisen op schoonmaakgebied en hun gekwebbel over kleinkinderen en dodelijke aandoeningen gingen me weleens tegen staan. Ik verlangde steeds heviger naar een mannelijke cliënt voor vast, niet alleen zo'n mannelijk invaladresje dat Wittop me incidenteel toeschoof. Met een man kom je er altijd wel uit, is mijn ervaring, en een man is weer eens iets anders. Met een man heb je bovendien sneller eigen verantwoordelijkheden, omdat hij zichzelf, uit onmacht of onwil, door de bank genomen minder goed verzorgt dan een vrouw. Een nadeel van vrouwen is ook dat ze veel meer bezig zijn met wat de burens denken. Al schimmelt binnen de hele keuken weg, met het oog op 'zij van hiernaast' moeten het trappenhuis en de ramen aan de galerijkant met hun richels, relingen en lampen van week tot week *pico bello* glimmend gehouden worden. Zulk gezeur heb je bij mannen veel minder, je zult hen zelden over het houtwerk horen klagen. Filosofie, geschiedenis, het vertellen van heldendaden en het in woorden een standbeeld voor zichzelf oprichten houden hen meer bezig dan modderspatten op de voordeur.

Huize de Wielewaal lag op de uiterste rand van de stad. Als je verder ging was er niets meer dan snelwegen, sloten en weilanden. Het rode bakstenen gebouw met rijen wit omlijste vensters onder zwarte puntdaken was rond 1900 gesticht als rusthuis voor afgedraaide nonnen en priesters. In later jaren was er lekenvolk komen te wonen maar de wat benepen, paapse sfeer was blijven hangen. De verschillende afdelingen en vleugels waren vernoemd naar religieuzen die met hun levenswerk deze onderscheiding, vastgelegd in de vorm van een keurig gestanst gangnaambord, hadden verdiend. Ripmeester woonde in de Pater Tromp-vleugel, het oudste en meest vervallen deel van het tehuis. De donkere eikenhouten deuren met gebrandschilderde

ruitjes en sierbellen aan de lange rechte gang met vaalpaarse vloerbedekking riepen de sfeer van een klooster op. De laatste deur gaf toegang tot een doodlopende zijgang met nog meer deuren, en de allerlaatste van deze reeks was de eigenlijke voordeur van Ripmeester. Het was haast niet mogelijk om binnen Amsterdam nog verder weg van de stad te zijn.

Dé Zuster Frigidia-vleugel was nog niet voltooid. Het moest een complex van luxe aanleunwoningen worden waarmee Hui-ze de Wielewaal zich in één keer terug op de zorgkaart van dit deel van de stad hoopte te zetten. Van oudsher ontvingen tal van haar bewoners huishoudelijke hulp van Thuiszorg. Maar om de bouw van de peperdure vleugel te kunnen financieren, aasde de directie op de extra overheidsgelden die ze in de wacht zou slepen indien ze de hulp aan haar ingezetenen in eigen beheer kon nemen. De huismeester, de portiervrouw, de koks en alle andere personeelsleden trachtten in opdracht van hogerhand een wig te drijven tussen de bejaarde schepsels die zich fluisterend door de gangen bewogen of eenzaam op hun kamer hokten, en hun thuishulpen die middels kleine pesterijen te merken kregen dat ze niet welkom waren.

De portiervrouw wilde me niet binnenlaten en zond me naar een zij-ingang die direct toegang gaf tot de Pater Tromp-vleugel. Maar daar werkten de bellen niet, of, wat ook mogelijk was, de man wiens woning ik trachtte te bereiken begreep niet welke knoppen hij moest indrukken om me binnen te laten. Al met al had ik nogal wat hindernissen moeten nemen voordat ik even voor negen uur eindelijk oog in oog stond met mijn cliënt.

Ripmeester zag er anders uit dan ik had verwacht. Hij was groter dan ik, sterk gebouwd, ietwat plomp in de heupen, alsof zijn borstkas was ingezakt, maar niet dik. Hij had een kaarsrechte houding, de brede bleke handen hingen losjes langs zijn zij. Hij leek ook jonger dan ik had opgekregen. Er zijn wel leiders van middelgrote naties die nog in functie zijn, die in een-

zelfde staat verkeren. Ondanks het vroege uur was Ripmeester gekamd en aangekleed. Hij droeg een donkergrijze Terlenka herenpantalon met bijna onzichtbare smetten, die werd opgehouden door brede werkmansbretels over een wit overhemd en een olijfgroen vest, opgevroljkt met beige en steenrode ruiten. Zijn voeten waren in zwarte sloffen gestoken. Een metalen bril gaf zijn gezicht een schoolmeesterachtig, dwingend voorkomen. Grijsgestoppelde wangen, een knoeperd van een neus, kleine ogen onder ongetrimde grijze wenkbrauwen met witte haren ertussen, en een opgeschoren jaren dertig-kapsel rond de verweerde, donkerrode oren.

Ik denk dat er in elke grote stad wel een paar zullen rondlopen, kerels zoals Ripmeester. Ze zijn de pensioengerechtigde leeftijd allang gepasseerd, maar om de een of andere reden is hun conditie nog uitstekend. Ze dragen morsige, grijze regenjassen en klampen vreemden aan met onbegrijpelijke verhalen. Als er op straat een ongelukje is gebeurd, werpen ze zich op als ordehandhavers en beginnen roepend en gebarend het verkeer te regelen. Bus- en tramchauffeurs kennen hen en toeteren of klingelen als ze hen zien, of maken een praatje als ze stilstaan op het eindpunt en niets anders te doen hebben. Dit soort heren ruikt niet zeer fris, omdat ze er niet van houden in bad te gaan en de dagelijkse wasbeurt zonde van het water en de zeep vinden, en toch stinken ze weer niet zo als landlopers of bedelaars die in vuilnisbakken naar eten graaien. In de mierenhoop van mensen gaan ze stapvoets voort, onopvallend, spiedend, in zichzelf gekeerd, een masker van wrevel op het gezicht. Je kunt hen in de meest uiteenlopende delen van de stad tegen het lijf lopen, alsof ze nergens wonen en maar wat rondzwerven. Waar is uw woning? zou je zo'n man willen vragen. Waar is uw vrouw, waar zijn uw kinderen, uw moeder? Maar je houdt je lippen wel op elkaar, om niet met zo'n eigenwijs restant uit het tijdperk-Colijn geëncanailleerd te raken.

Mijn bezoek verraste Ripmeester. Met doordringende blik monsterte hij mijn verregende verschijning. 'Wie bent u?' vroeg hij op een *Wie zijt gij*-toon, zwaar en bars. Ik antwoordde gemaakt opgewekt: 'Goedemorgen, meneer. Mijn naam is Bonne, ik ben van Thuiszorg. Ik ben uw nieuwe hulp.' Hij trok zijn wenkbrauwen op, gromde iets en liet me binnen in zijn schemerige, naar urine, stof en zwaar beslapen lakens ruikende woning. Ik legde hem uit dat ik zijn vorige hulp, een oudere dame die er niet meer tegen kon, kwam vervangen. Ripmeester snapte er niet veel van maar maakte geen bezwaar tegen mijn aanwezigheid. 'Dus de werkvrouw komt niet meer?' vroeg hij. 'Nee meneer, voortaan kom ik.' 'En hoe zei u dat uw naam was?' 'Bonne.' 'Bone? Naar de Heilige Bonifatius?' 'Precies.' 'Ik zal het in mijn hersenpan houden.'

Zijn ongeschoren kaken met hun stugge plooiën leken van onbewerkt olifantenleer. Door zijn bril keek hij me priemend aan. Hij wierp een blik op de klok in de keuken die twee seconden voor negen aanwees. Haastig draaide hij zich om en liep naar een met geel, wit en bleekgroen geblokt zeil afgedekte bijzettafel in de voorkamer waarop een zilverkleurige wereldontvanger stond opgesteld. Geroutineerd schakelde hij de radio op zeer luid volume in, deed een paar stappen terug en ging stram rechtop staan, de handen gevouwen op de rug. Ik was hem gevolgd en ging naast hem staan. Samen luisterden we naar de gedragen stem van de nieuwslezer die het ochtendbulletin voorlas.

Onder het nieuwsritueel flitsten mijn ogen heen en weer om de situatie in me op te nemen. De muren van de kamer waren versierd met dreigende schilderijen van katholieke signatuur, geborduurde bloemen, foto's van de grot van Lourdes, en kruisen en Mariabeelden. Een staartklok buiten werking, een allegaartje houten meubels, een zwarte buffetkast met schaafplekken en gebroken glas in de deurtjes, een eettafel met Perzisch kleed en doorzichtig eetzeil met vetvlekken, een enorme zwart-witte

trouwfoto, nog een Jezusbeeld, en een open keuken. In een andere hoek, boven een rij stoelen buiten gebruik zag ik een opgezette mus op een planken console, de pootjes om een broze, dunne twijg geklemd.

Toen de nieuwslezer bij het weerbericht was aangeland, deed Ripmeester een stap naar voren en draaide de volumeknop verder open. In opperste concentratie, de kin iets omhoog, liet hij zich informeren over de vooruitzichten. Daarna schakelde hij de radio abrupt uit en nam zwijgend plaats in een stoel. Hij was niet van plan zich met het huishouden te bemoeien, hij liet me alle ruimte. Ik vulde een emmer met sop, verzamelde schoonmaakmiddelen en -materialen en liep daadkrachtig naar het sanitair, dat me de oorsprong leek van de kwalijke reuk die in de vertrekken hing, toen ik zijn stem achter me hoorde. Hij klonk boos. Ik draaide me om en zag dat Ripmeester met zijn armen zwaaiend overeind kwam. Het voorwerp van zijn woede bleek een eerder door de nieuwslezer gemeld geweldsdelict. 'Als je dat hoort,' brieste hij tegen niemand in het bijzonder, 'er wordt wat gedieft, iemand misdoet iets, meteen bestaan ze het te schieten en te vechten. Ze verklaren de oorlog en vermoorden elkaar met zwaarden. Wat een opvoeding! Wat een opvoeding!' Daarop zonk hij weer terug in zijn stoel. In een broeierig stilzwijgen staarde hij naar het bouwterrein buiten.

De wc-pot verspreidde een penetrante stank. Ripmeester leek het niet te deren, evenmin als de bruingevekte lakens op het bed. Een aanbod tot verschoning werd resoluut van de hand gewezen. 'De werkvrouw heeft er anderweeks nieuw goed opgelegd.' Ripmeesters persoonlijke hygiëne was, nou ja, persoonlijk te noemen. Hij leek me een knorrige, licht aangebrande man en om hem niet meteen tegen me in het harnas te jagen, liet ik het voorlopig bij het oude.

Zwijgend verrichtte ik mijn taken en zocht in de stille, donkere vertrekken mijn weg. Pas om half elf deed Ripmeester zijn mond weer open. Voor de tweede maal keek hij op de keuken-

klok en zei bars: 'Jongeman, is het nog geen theedrinkerstijd? Het scheen op dit adres de gewoonte te zijn dat de hulp de thee zette en opdiende. Gezien de uitmuntende conditie van deze cliënt – hij kon zelfs een beetje over het stofzuigersnoer springen – verbaasde me dit, maar om nou gelijk 'Kunt u dat zelf niet?' te roepen, ging me te ver. Mannen boven de negentig zijn een apart slag. Zichzelf douchen en zich verwennen met lotions, een pot koffie zetten of een kippenpoot braden, een stofdoek pakken of een borstel door de wc halen, kortom de verzorging van de in- en uitwendige mens en zijn leefomgeving, heeft meestal niet hun interesse. Voor mannen onder de negentig geldt overigens meestal hetzelfde.

'Alstublieft,' zei ik en zette de koppen thee neer op het soortement kleuterbureau waarop als een schaakbord een doorschijnend bruin-geel geblokt doek lag en dat diende als salontafel. 'Tenk joe ferrie wel.' 'Graag gedaan.' 'Je moet zeggen: Man, spreek je moers taal,' grapte hij. Het duurde even eer ik de humor te pakken had. Ondertussen haalde Ripmeester een pak zandkoekjes uit de keuken. Hij voor de koek, ik voor de thee, ik kon ermee leven.

Ripmeester ging er prat op dat hij verscheidene talen had beheerst. Hij was ze inmiddels vergeten, op enkele standaardfrases als *merci* en *thank you* na, die hij waar mogelijk inlaste. Wellicht om indruk te maken, vertelde hij me hoe hij, diep in het verleden, een jongetje de eerste beginselen van de Engelse taal had bijgebracht met behulp van een kort gedicht.

'Two little kittens,' sprak hij met beroerd accent, 'twee kleine poesjes,

One stormy night, op een stormachtige nacht,

Began to quarrel en toen to fight, begonnen te twisten en, eh, then te vechten,

One had a mouse...'

Ripmeester sprak langzaam en bracht het rijmpje met een poids dat je eerder zou verwachten bij de aankondiging van een

belangrijke uitvinding of de introductie van een wiskundige theorie. 'Dus zo hebt u dat kind Engels geleerd?' 'Ja.' 'Hoe hebt u het eigenlijk zelf geleerd?' 'Van een particulier meester.'

Na de thee stofzoog ik de tent met een oud model stofzuiger die te voorschijn gekomen was uit een kast volgeladen met dozen. Ik gaf de keuken een lekker sopje en voor ik het wist was het mijn tijd. Toen hij zag dat ik de lappen te drogen hing en de emmer uitspoelde, vroeg Ripmeester, die geen oog leek te hebben gehad voor wat ik zoal had uitgespookt: 'Komt u de volgende week weer?' 'Dat is wel de bedoeling, volgende week, zelfde dag, zelfde tijd.' 'Goed zo. Zeg, ik wist niet dat er ook mannen waren die dit werk deden?' Ik las een hint van milde spot in zijn blik. 'Dat is een misvatting. Getalsmatig is de mannelijke hulp de mindere, maar in de praktijk doet hij niet onder voor zijn vrouwelijke evenknie.' 'Hm. Wel, ik heb gezien dat u harder werkt dan de werkvrouwen die ik heb gehad.' 'O, ik dacht dat u uit het raam keek.' Een geheimzinnig lachje verscheen op zijn ondoorgrondelijk gelaat. 'Dat leek zo. In werkelijkheid heb ik u, zonder dat u het bemerkt hebt, in zicht gehouden. Dat is een kundigheid die ik opgedaan heb in mijn jongemannentijd, ik zat bij de geheime politiebeweging.' 'U bent geheim agent geweest?' Hij knikte bevestigend, de wijsvinger op de lippen. 'U weet wel, die zonder kleren,' fluisterde hij. Er volgde een weliswaar verward, maar intrigerend verhaal waaruit bleek dat hij in zijn jonge jaren in burgerkleding bij de Amsterdamse politie had gewerkt om verdachte elementen in de smiezen te houden. Ripmeester was een stille geweest.

'Dus voortaan heb ik een werkmán,' stelde hij bij het afscheid vast. We schudden elkaar vriendschappelijk de hand en nadat hij me verzekerd had dat hij mijn naam, die hij me als geheugensteun op een vodje papier had laten schrijven, uit het hoofd zou leren, verliet ik het terrein van Huize de Wielewaal. Ik voelde positieve vibraties. Het aanlanden aan een onbekende kust was bevredigend verlopen.

Ik nam het fotoportret van een vrouw op en stofte haar af. 'Dat is mijn moeder,' verklaarde de doffe stem van Ripmeester. Ik zette de foto terug op het donkerbruine buffet, naast een molen vervaardigd van stukjes riet en lucifers en versierd met rode strikken. Achter een verschansing zwaaide het poppetje van de molenaarsvrouw. Met de handen op de rug keek hij toe hoe ik zijn inboedel klamvochtig afnam. Meer nog dan droog afstoffen is vochtig een uitstekende manier om het terrein te verkennen.

'Dat heeft mijn dochter meegebracht,' bromde Ripmeester. Hij had een paar dagen eerder zijn eenennegentigste verjaardag gevierd. Een stokkerige bos chrysanten op het kinderbureau getuigde van deze heuglijke gebeurtenis. Behalve zijn dochter had hij geen bezoek ontvangen. 'Maar ze bleef ternauwernood een dik halfuur, of misschien een kwartier en vijf minuten langer. Het is ongewoon dát ze komt en als ze komt, blijft ze ten hóógste een uur heb ik meermaals op de klok gelezen. Ik heb geen steun aan haar, en ook geen aanspraak.'

Tijdens de thee met zandkoekjes kwam het gesprek op zijn woning in Huize de Wielewaal. 'Ik hoor hier niet thuis,' stelde hij onomwonden. Een man van eenennegentig die zich niet thuisvoelt in een bejaardenhuis heeft bij mij een streepje voor. 'Nee. Het is net een gevangenis.' In rake bewoordingen spuwde hij zijn gal over Huize de Wielewaal en haar ingezetenen. Ze hadden hem geïsoleerd, hij had aan niemand steun en behalve een buurvrouw die hem weleens een kom soep bracht, keek geen mens naar hem om. Hij gebaarde naar buiten en zei: 'Het is een dooie boel hier. Er is niet veel animo. Als je hier loopt, je ziet geen sterveling. Moet je op de winterdag kijken: dan sta je naar de lucht te zien en naar de aarde te luisteren. Bah, het is zo wisselvallig. Ik woon hier doodsaai, bah!' Ripmeester was een authentieke *bah*-zegger. In zijn *bah!* galmden de stemmen van miljoenen *bah*-zeggers uit de jaren dertig na. Door hem en de uitgesproken weerszin die hij in dat *bah!* wist te leggen, ben ik zelf ook weer meer *bah!* gaan zeggen, met gunstig resultaat. Ik

vroeg hem wat of wie hem ertoe had gebracht om, gesteld als hij was op de drukte van de stad, naar Huize de Wielewaal te verkassen. 'Mijn vrouw wilde het. Zij vond het gezellig hier. Op een dag zei ze: Co, ga je een eindje mee om? Toen zijn we hierheen gelopen. Ik wist van niks, dat ze wilde blijven, mijn dochter en zij hadden de spullen geregeld, dat we konden blijven slapen. Zo is dat gebeurd. Omdat mijn vrouw troebel in haar hoofd en zwak van hart en geest was, ben ik er niet tegenin gegaan, al was ik liever in de stad gebleven.'

Ik vond het een merkwaardig verhaal en ik wilde er ook wel meer van weten, maar er was iets anders dat in mijn hoofd was blijven steken: zijn verleden bij de politie. Een andere cliënt had me eens van de verborgen politieagenten van weleer verteld. Ze beweerde dat toen ze klein was, ze een stille als buurman had gehad, een enge, onaardige man die op de fiets de stad doorkruiste en zich daarbij liet vergezellen door een zwarte herdershond, een gemeen loeder. De fiets was van een ongemeen solide model, met een dubbele stang en, vastgemaakt aan de handvatten van het stuur, twee *moffen*, een soort handschoenen. Voor deze mevrouw gold dat er weinig dingen zijn die minder vertrouwen inboezemen dan een man van middelbare leeftijd op een fiets met vastgemaakte handschoenen. Als die man dan ook nog een herder bij zich heeft, moet hij er zich niet over beklagen dat men zijn gezelschap mijdt. Was Ripmeester zo'n man geweest? Nieuwsgierig vroeg ik hem ernaar. Maar nee, zijn carrière bij de politie was een kortdurende geweest. 'Mijn moeder vond het niet goed. Ik was kostwinner,' verklaarde hij duister. Ook hoe Ripmeester de oorlog was doorgekomen bleef in het vage. Als ik hem ernaar vroeg bleek hij zich van dergelijke dingen niet meer te kunnen heugen dan: 'Twee landen hadden toen een gloeiende hekel aan elkaar.' Van hem geen stoere oorlogsverhalen – hij mompelde iets over zich schuilkhouden bij deze of gene en wisselde dan snel van onderwerp. Ik voelde me op dood spoor gerangeerd en vertelde hem om het gesprek gaande te houden dat

mijn eigenlijke beroep schilder was, niet van bruggen of gebouwen, maar van schilderijen. Hij wees naar een groot schilderij dat schuin naast hem hing en de Calvarieberg bij onweer voorstelde en vroeg: 'Zoiets als dat?'

Ik moet hier een paar woorden wijden aan dat schilderij, dat de kamer sterk domineerde. Het formaat, een bij een-twintig schat ik, speelde een rol, evenals het feit dat het zo hoog was opgehangen. Tegen een zwartblauwe hemel met bruinzwarte wolken en een bliksemschicht in een bovenhoek stonden drie iele, hoge kruisen afgetekend, als in schijnwerperlicht. Op de lage horizon (als je daarvan spreken kon in de onscherpte) onder de kruisen met de lichamen stonden kleine figuren druk te gebaren. Je zag het tafereel vanaf enige afstand over een donkere helling, alsof je in een nachtbus zat die via een omweg naar Jeruzalem reed. Je raakte er niet werkelijk bij betrokken. Wie van de drie de Heiland was, viel nauwelijks uit te maken, zij het dat je wist dat het de middelste moest zijn. Dit was beter gedaan, veel beter – denk aan Mantegna. Het schilderij was bovendien, hoewel gevat in een protserig kader van bronskleurige gipskrullen, geen oorspronkelijk handwerk maar een gladde reproductie. De valsheid versterkte het naargeestige gevoel dat in mijn onderbuik opkwam als ik er langere tijd naar keek. Wie gaat naar de winkel en komt terug met zoiets? Tijdens de thee zat ik gewoonlijk met mijn rug naar het pseudoschilderij gekeerd. Ook Ripmeester zelf, die er half voor zat, verdroeg het werk volgens mij ongaarne. Hij wierp er weleens een blik op, maar nooit langdurig. Snel zwenkte zijn hoofd naar de andere kant, naar het raam en de wereld daarachter. Maar nu had hij er toch naar gekeken.

'Zoiets als dat?' vroeg hij dus. 'Eh, ja, maar dan een tikkeltje lichter van toon.' Ripmeester draaide zich om en wees naar een ingelijste potloodtekening van een kerk. 'Ik was ooit een zeer goed verordonneerd tekenaar,' zei hij. Net als bij het lezen van het Oude Testament stuitte je bij het luisteren naar Ripmeester menigmaal op onbekende woorden. Hij sprak een eigen

taal. Zonder veel omhaal begon hij een potje op te scheppen: 'Ik had aan de ambachtsschool van gebouwen geleerd, hoe of het moest, de maten, de diepte, de hoeken van de lijnen, en toen heb ik die tekening gemaakt. De mensen stonden versted te kijken. Zoiets hadden ze nog nooit gezien. Dat zo'n jongen, na een zo korte tijd, een dergelijk bouwwerk volmaakt, ook wat betreft de kleinste kleinigheden, kon uittekenen, wilden ze niet geloven. Maar de directeur heeft het hen algemeen bekendgemaakt, dat hij het met eigen ogen had gezien, hoe ik dat had gedaan. Ja, de mensen zeiden: Jongen, daar kun je je brood mee verdienen. Als je zo doorgaat, kom je bij ons in dienst. Maar omdat ik mijn moeder moest bijstaan, om haar tegemoet te komen, kon ik niet op de ambachtsschool blijven. Ik moest werken, overmits ik kostwinner was.' 'Jammer.' 'Ja. Ik had een groot tekenaar kunnen zijn.' Het klonk bozig. Hij had andere studies aangevat, geprobeerd zich te ontwikkelen, talen geleerd, waarvoor hij eveneens veel talent had bezeten, maar telkens waren zijn ambities gesneuveld op verplichtingen jegens het thuisfront. Pas in zijn veertigste levensjaar was hij getrouwd en als postsorteerder in dienst getreden bij de PTT, waar hij tot zijn pensionering was blijven hangen. Hij ging prat op een terdege bekendheid met steden, dorpen en provinciën. 'Bij de PTT heb ik aardrijkskunde gestudeerd.'

Zoals ik van veel van mijn cliënten was gewend, sprak Ripmeester grotendeels over zichzelf en had hij geen wezenlijke belangstelling voor mijn persoon. Gelukkig was hij een groot verteller.

Omdat de portiervrouw zo vervelend bleef doen en Ripmeester de hallofoon niet snapte, spraken we af dat ik door het draaikiepraam van zijn slaapkamer binnen zou komen in plaats van door de voordeur. Ik tikte op het glas, hij deed het raam open en ik klom over het kozijn. Een keer was mijn schoen achter de vitrage blijven haken. Ik had er zelf geen erg in maar toen ik me

later op die ochtend, verzonken in sombere gedachten over de voortgang van mijn schilderkunst en de liefde van mijn vriendin Jeanet die naar mijn stellige vermoeden tanende was, over Ripmeesters bijzonder smerige toiletpot ontfermde, hoorde ik plotseling zijn stem in de deuropening: 'De gordijnaar is gezonken.' Het woord *gordijnaar* kwam niet in mijn vocabulaire voor, dus ik vroeg om opheldering. 'De roede is gedaald,' sprak hij. Het klonk apocalyptisch. 'Wiens roede?' vroeg ik. 'In de slaapkamer. Als u straks klaar bent daarmee,' antwoordde hij en knikte naar de wc-pot, 'wilt u er misschien even naar kijken.' Ik snapte er geen snars van en volgde hem naar de slaapkamer.

Persoonlijk geloof ik niet dat het mogelijk is om een vrolijk lied over de slaapkamer van een oude man te schrijven. Een lichtvoetige ballade over de gezellig met fotoportretten, spiegels, kralenkettingen, poppen, kussens en kunstbloemen versierde slaapkamer van een oude vrouw is theoretisch voorstelbaar, mits gebracht door een kinderstem. Maar Ripmeesters slaapkamer leverde dergelijke inspiratie niet. Het was een kleine kamer, grauw verlicht door het draaikiepraam in de hoek. Onder dat raam rustten twee sobere eenpersoonsbedden op roestige metalen poten. Het linkerbed was strak opgemaakt onder een bleekbruine deken die ook over het kussen heen was ingestoken, zodat het leek alsof er een klein lichaam was ingesnoerd. Het was het intact bewaarde bed van mevrouw Ripmeester. Op het nachtkastje lag nog een oud bolletje wol. Het rechterbed lag wanordelijk opengeslagen. De lakens vertoonden wilde kreukels en vouwen, veroorzaakt door woelingen, en waren verontreinigd met bruine en gele vegen en allerlei soorten korreltjes en schilfers. Aan de gelig-witte muren hingen een imitatieschilderij van de Ongelovige Thomas, een donkergroen gekleurd gipsen kruisbeeld met gebroken polsen en een tegeltje met de tekst: *Het gebed wordt altijd verhoord*. Tegenover het voeteneind van de bedden stonden een beschadigde linnenkast en een kledingkast die beide waren volgestouwd met dozen.

Donkerbruine vloerbedekking, een poef met naaispullen en een kapspiegel – veel ruimte bleef er niet over. Hier sliep hij, hier droomde hij, hier werd hij in de ochtenden wakker.

Ripmeester wees naar een plek opzij van het draaikiepraam, naast het crucifix met de gebroken polsen. De bevestiging van de gordijnrail, zag ik, was losgeschoten uit de muur. Het behang was gescheurd en er pulde een wit poeder naar buiten dat voor een deel op de grond was terechtgekomen. Hulpeloos staarden we getweeën naar de loshangende rail en het poeder. 'Als ik het gordijn toe wil doen, zijn er zekere uitvloeiingen...' verduidelijkte hij het probleem. Ik zei hem dat hij voor dergelijke klusjes de hulp van de huismeester moest inroepen, daar ik niet over stevig gereedschap beschikte. 'De huismeester?' 'Ja. U kent hem wel, dat kleine dikkerdje dat door de gangen loopt.' Er ging hem blijkbaar een licht op want hij mompelde: 'O die, een misselijke vent...' Uit het vervolg, dat vanwege zijn eigenaardige spreektrant en haperende, naar woorden zoekende stijl van formuleren onsamenhangend was, kon ik opmaken dat hij de huismeester al eerder had verzocht kleine reparaties uit te voeren, zoals onder meer aan de verwarming die niet warmer dan lauw wilde worden, maar dat deze ondanks toezeggingen nooit op was komen dagen. Ik spoorde de gedrongen huismeester op (hij stelde zich voor als meneer Tom) en troonde hem mee naar de slaapkamer van mijn cliënt. Meneer Tom, wiens lijflucht niet zo prettig was, keek een tel naar de rail en vroeg: 'Hoe komt dat?' Ik vertelde het hem. 'Door het raam? Waarom?' vroeg meneer Tom ontsteld. 'Dat is korter,' antwoordde ik. 'Het zal Thuiszorg weer niet zijn,' sneerde hij terug. Ripmeester begon zich ermee te bemoeien. Hij wilde weten hoe het met de verwarming zat. Meneer Tom beloofde dat hij er werk van zou maken en dat hij 'volgende week' terug zou keren met zijn gereedschapskist.

Terwijl ik met een geel aanrechtdoekje de opgezette mus afnam met nat, barstte Ripmeester uit in een niesbui. Speekselspet-

ters rondsproeiend, blafte hij driemaal kort achtereen, hapte naar adem en verslikte zich. Aan zijn keel ontsnapte een hoog gierend geluid, zijn gezicht – de tranende ogen waren gesloten – werd rood, zijn hoofd schokte naar voren, druppels slijm landden op het eettafelzeil. Een volgend salvo, en nog een. Daarna bleef Ripmeester versuft stilzitten achter de tafel, als had hij een paar fikse draaien om zijn oren ontvangen, en begon in zijn broekzak te graven. Hij delfde een witte snotlap op die weliswaar keurig opgevouwen maar zeker niet smetteloos was en snoot uitgebreid zijn weerbarstige neus. Nadat hij de inhoud bekeken had, vouwde hij de lap omslachtig en zeer precies op tot het oorspronkelijke kleine vierkant en stak hem weg. Ik had het kleine ritueel met ongewone belangstelling gevolgd: een hoestende mens is een weerloos wezen en misschien had hij assistentie nodig, een glas water of een klopje op zijn rug. Een hulp is permanent gespist op kansen om zich dienstbaar te maken, je zou kunnen zeggen dat dat in zijn aard besloten ligt. Ripmeester keek op en sprak: 'Weet u, jongeman, ik nies niet vaak, maar als ik nies, heb ik meermaals geteld, dan nies ik vijf-, zeven- of soms negenmaal.' 'Dit was er duidelijk een van negen,' zei ik en haalde het gele slonzige doekje over de bovenkant van de bakstenen bar die de smalle alkoof waarin het keukenblok was gemonteerd scheidde van het woonvertrek. 'Een en negen, weet u wat u daar zegt zonder er acht op te slaan?' vroeg hij. Ik wist het niet. 'Negen en een, dat is mijn leeftijd – eenennegentig. Maar het zou moeten zijn zoals u het zei: een en negen,' grapte Ripmeester en glimlachte weemoedig. 'Ik ben negentien.' Ik grinnikte plichtmatig en doopte de doek in de emmer met lauw sop. Toen we uitgelachen waren verzuchtte Ripmeester: 'Ja, zelfs als ik niet wel ben, blijf ik een beetje uiig.' Hij stond op om in een stoel bij het raam te gaan zitten kijken naar de natte stronken van de rododendrons in hun zwarte perken, de lege parkeerplaats, het modderige bouwterrein van de nieuwe vleugel en, meer in de diepte, achter een veldje met wilde pollen

en hopen aarde, de jonge bomen die de villa's van de kapitaalcrachtigen omheinden. Een wonderlijke kwibus, deze Ripmeester. Hij telde zijn niezen, maar ontkende zijn jaren.

Ripmeester bezat geen televisie. Na de dood van zijn vrouw had hij het toestel de deur uitgewerkt wegens 'het gerommel en gebommel, het holderdebolder, het geblèr en het misselijke gedraai van muziek'. Waar de televisie had gestaan, glansde nu de wereldontvanger, die hem 'de originele berichten' doorgaf. Daar duidde hij het weerpraatje mee aan. 'Ik luister ook wel naar andere dingen maar voornamelijk naar het ANP. De officiële bekendmaking van de weersverwachting vindt hoofdzakelijk op volledige uren plaats, soms karig, een kort verslag, soms uitgebreid. Amsterdam ligt ongeveer in het midden van Nederland. Als je het ANP aanhebt, hoor je niet alleen berichten van hier, van deze streek, maar ook andersom van verdere steden en streken, van dichtbij of veraf, hetzij hier, hetzij in de toekomst, die heb je ook. Om negen uur, om tien uur, twaalf uur, één uur, en dan om vijf uur, zes uur...' In een hoek van de kamer stond een zelfbouwaltaar in onaffe toestand, platen triplex afgezet met marmerpapier die los waren neergelegd op een donkerbruin gebeitste theekast met gebroken ruiten. Boven op de planken lag een uit een missaal geknipt *Onze Vader* ter grootte van een speelkaart. Aan beide zijden van het gebed stonden twee plastic planten en tegen de muur waren een paar ansichtkaarten met afbeeldingen van kathedralen opgesteld. Op een andere kast stond een grote hoeveelheid misboekjes, per jaargang gerangschikt in met kerstopdruk versierde dozen. In weer andere dozen bevonden zich de ontbrekende delen van het altaar. Ik probeerde hem weleens aan te moedigen het altaar af te bouwen, maar omdat hij zich niet thuisvoelde in Huize de Wielewaal had hij er geen zin in. 'Als ik me niet thuisvoel, doe ik mijn hobby's verkeerd.'

Om dezelfde reden had hij het tekenen eraan gegeven en

schreef hij geen gedichten meer, andere liefhebberijen waarvoor hij, geloof ik, beslist aanleg had. Hij heeft me ooit een schetsboek laten zien met prachtige tekeningen in kleurpotlood van elementen uit bekende Nederlandse kerken, zoals een klok of een koperen kandelaar, bijvoorbeeld uit de Sint-Bavo te Haarlem. De nauwgezette, stijve tekeningen brandden met een vrome gloed als glas-in-loodramen waar de zon op staat en waren geheel vrij van kunstzinnige pretentie. Zijn pennevruchten, die hij omschreef als 'dunne blaadjes', heb ik nooit gelezen. Enkele van zijn verzen waren in druk verschenen maar tot een bundel had hij het niet geschopt. Hij repte in dit verband van 'uitgeversmaatschappijen' en een 'losbladig tijdschrift' en sprak misnoedig: 'Mijn gedichten zijn gekeurd en goedbevonden. Ik ben erkend als dichter... In stilte ben ik erkend.'

Soms voerde Ripmeester in mijn aanwezigheid iets uit, schimmige bezigheden die hij zelf omschreef als 'opruimen'. Zijn verzameling dozen die, in allerlei soorten en maten, overal op en in de kasten stonden opgetast, was enorm. Ze waren dichtgebonden met elastiek en sisaltouw. Ripmeester was bezeten van elastiek. Ook de gangkast met de stofzuiger was volgepakt met een karrevracht van deze dozen, verhuisdozen, schoendozen, hergebruikte postpakketten, bonbondozen, lampendozen en luciferdozen, evenals trouwens diverse blikken. Toen ik hem eens vroeg wat erin zat, antwoordde hij: 'Kerstgoed. Ik heb prachtig kerstgoed.'

Ripmeesters fanatieke gerichtheid op het geloof had me in het begin met een zekere huiver vervuld. Toen echter bleek dat hij niet van zins was om te gaan prediken, laat staan me te bekeren, liet ik mijn reserves varen, ook al spraken we zelden over het geloof. Hij was er tevreden mee dat ik katholiek was en vroeg er niet op door. Eenmaal tijdens de thee vertelde hij me hoe hij tot het katholicisme gekomen was. Pas in zijn jongemannentijd was hij zich gaan interesseren voor de zaken des geloofs.

Hij had zich aangemeld bij een katholieke parochie en had zelfs geprobeerd in een klooster terecht te komen maar na een eerste logeerpartij was hij heengezonden door de abt, wederom omdat hij de kost moest verdienen voor zijn moeder. Hij was lid geweest van *Het Gilde van het Klare Licht*, een groep die op pleinen en straathoeken het evangelie verkondigde. Opgeschoten jongeren hadden tegen het mobiele spreekgestoelte geschopt en het gilde herhaaldelijk bekogeld met rotte eieren en fruit, zodat het gezelschap snel ontbonden werd. Maar hij dekte deze treurige ervaring snel toe. 'Jezus Christus was een prachthumorist,' sprak hij met een verzaligde glimlach. Het is wat je lachen noemt, maar Ripmeester scheen troost te bedoelen. 'Hij maakte de mensen aan het lachen. Toen ik nog een jonge jongen was, kon ik het niet begrijpen hoe of het kon dat de mensen, die zoveel kommer, gebrek en narigheid mee moesten maken, toch grapjes konden maken, en lachten. Ik had altijd gedacht dat bij zoveel beroerds de mensen alleen huilen konden, maar in die tijd zag ik dat zij zich ondanks hun verdriet toch vrolijk konden voelen en zichzelf vermaakten met grapjes. Een heilig man zag de verbazing in mijn ogen en heeft me uit mijn onwetendheid bevrijd en me de zaken van het geloof geleerd en verklaard. Door Jezus, zei hij, konden de mensen, die arm waren en niets hadden om voor te werken en te leven, hun droevigheden vergeten en weer lachen. Zo konden zij hun bestaan dragen.' Ripmeester wees naar het wit gipsen beeld naast de trouwfoto en besloot zijn theologische uiteenzetting met de stelling: 'Jezus was een groot komiek.'

Afgezien van deze en soortgelijke gesprekken viel er weinig bijzonders te noteren totdat – het zal de derde of vierde keer zijn geweest – hij zijn keel schraapte en op vlakke doch dwingende toon zei: 'Weet u, toen ik zeven of acht jaren oud was, heb ik mijn moeder gered van de doodssteek.' En na een stilte: 'Mijn vader was een papperaar.' Ripmeester bracht zijn hand naar

zijn mond en deed alsof hij een borreltje naar binnen goot. 'Hij zapte...' zei hij nogmaals en keek me strak aan. *Pappen* betekende grote hoeveelheden alcohol drinken, begreep ik. Meer nog dan later werd er in de eerste decennia van de twintigste eeuw tot aan de Tweede Wereldoorlog op grote schaal gezoepen in ons land. Het drankgebruik van de ouders leeft voort in de herinnering van hun vergrijsde kinderen als een gesel des tijds en komt weer bovendien naarmate ze verder terugkeren naar hun jeugd. 'Wat deed-ie eigenlijk?' vroeg ik. 'Hij had een timmerbeweging. Hij handelde in hout en deed timmerwerk. Hij was een goed verordonneerd houtbewerker met een eigen werkplaats, of houthandel, waar ook werd gezaagd. Hij was toegerust met alle middelen en noodzakelijkheden, en hij had zes knechts in dienst. Mijn moeder en ik, we hadden een rijk leven kunnen hebben als hij niet zo had gepapt.' Op een nacht was de houtbewerker zwaar beschonken thuisgekomen, vertelde hij op zijn trage, eigenaardige manier, en had geprobeerd zijn vrouw met een beitel van het leven te beroven. 'Dat was die zekere keer dat mijn vader mijn moeder bijna had vermoord. Maar het liep zo dat ik hém bijna had vermoord. Die dag had ik voor het eerst een menselijke gedachte. Dat zeiden de dokters, de geleerden. Ik had een ingeving, een gedachte. Ik zei: Moeder, ik ben nog jong, ik ga slapen. Maar belooft u me één ding: waarschuw me als hij tekeergaat. Mijn moeder zei: Ga gerust slapen, kind, ik zal je roepen als het nodig is. Ja, dat was moederlijke bezorgdheid hè? Want hoe kan een moeder haar kind waarschuwen? Dat kan niet. Dus ik ging naar de bedstee om te slapen... Het was zes uur, of half zeven. Maar... ik sliep niet. Ik snurkte en deed alsof! Ik hield me slapende zagezegd, maar stiekem keek ik op...' Ripmeester maakte de zin af met mime en deed na hoe hij een heimelijke blik vanonder een deken wierp. 'In het halflicht-en-duister zag ik een schaduw langs de muur bewegen. Het was mijn vader, die smerige dronkaard. Hij had iets scherp in zijn hand. Het was een beitel. Mijn moeder sliep al. Ik hoorde een

leven. Mijn moeder wilde scheiden vanwege haar treurige leven met mijn vader. Hij wilde haar vermoorden met een van de beitels, een lange, scherpe beitel op haar keel. Terwijl hij mijn moeder afbeulde, lag ik in bed. Ik had al tweemaal gehuild. Mijn moeder gilte en maakte noodgeluiden. Ik rende de kamer binnen. Ze lag op de grond. Mijn vader lag bovenop haar met zijn vuisten. Ik vond het een ijselijk gezicht. Ik had een helder moment. Het verveelde me. Ik ging niet af op mijn hersenen maar op mijn gevoelens. Vervelende kerel, je gaat tekeer. Je hangt me de keel uit, hou eens op met dat misselijke tekeergaan. Met grof geschut ging ik op hem toe. De papperd wierp mij furieus van zich af en wilde mij te lijf gaan. Maar ik gaf hem een vuistslag in het gezicht en daarna een keelslag. Dat moet hij gevoeld hebben. Ik greep zijn benen en trok ze uiteen en beet hem een paar maal zo hard als ik kon in zijn dijén. Daar kon hij schijnbaar niet tegen, want hij kwam achter me aan. Toen kon mijn arme moeder zich ontspannen. Ze kleedde zich aan, pakte wat dingen die van ons waren en vluchtte snel naar buiten. Daar kwamen we elkaar tegen.' Hij nam een slok thee en zweeg, opzij kijkend met een lege blik uit het raam. Zijn verhalen vervulden me met nieuwsgierigheid. Veel dingen begreep ik niet. Eerder had hij, op een toon alsof het van geen belang was, verteld van een oudere broer en een jongere zus. Zij speelden evenwel geen enkele rol in het verhaal, alsof ze uit logeren waren geweest op de bewuste nacht. En zo was het steeds. Het enige wat hij over zijn vrouw te vertellen had, zou later blijken, was het verslag van haar dood en aangaande zijn dochter was hij al even zwijgzaam. Eigenlijk was het zo dat, alhoewel Ripmeester veelvuldig aan het woord was, hij zich in nevelen hulde. Alle harde feiten werden overstemd door die ene ongeluksnacht. Ik wist niet hoe te reageren. We zwegen en keken naar buiten, naar de bomen onder de nevelige, regenachtige luchten met lichte vlekken waar het wolkendek dun was en de zon doorheen schemerde, waterig ultramarijnpaars en bleekgeel. Weinig overtuigend probeerde ik

mijn sympathie te betuigen. 'Iedereen voelt zichzelf,' zei hij. Het klonk als een orakel. 'Ja jongen, ik heb een hoop angst, droevige dingen, ellende en triestheid meegemaakt... Alles bij elkaar heb ik meer displezier dan plezier gehad. *Dis is anti*,' legde hij uit, 'tegenwoordig zeggen ze *anti*. Inderdaad. Antiplezier. Soms zit ik hier, 's avonds vooral, alleen, dan – wilt u me geloven – voel ik me...' Hij maakte zijn zin niet af. Hij plaatste de toppen van zijn wijsvingers onder zijn ogen en tekende een spoor van tranen over zijn wangen.

Daarmee ving een uitgebreid complex van steeds wisselende, verwante verhalen aan, die Ripmeester in allerlei variaties, aanvankelijk omzichtig, later steeds ongebreidelder, verder uitdiepte terwijl ik de foto van de grot van Lourdes, het zelfbouwaltaar, de mus en de Jezusbeelden afstofte of andere werkzaamheden verrichtte.

Het was inmiddels al laat in de herfst. Ik was zijn niet al te frisse bed aan het opmaken. Het witte poeder uit de muur bij het raam bleef omlaagkomen, meneer Tom had zich nog niet vertoond. Ripmeester, dik ingepakt in lang ondergoed en de gebruikelijke plunje van antracietkleurige Terlenka pantalon, overhemd, werkmansbretels en het olijfgroene vest met schipperskraag, haalde een sleutel te voorschijn en opende de deuren van de haveloze linnenkast. Hij zocht even en tilde een dunne paardendeken naar buiten, keurig opgevouwen. 'Jongeman, ik had graag dat u er deze extra deken op lei, want het is steenkoud 's nachts. De kachel begint pas tegen de ochtend te gloeien. Ik vind het geen werk.' Sinterklaas was in aantocht, maar de verwarmingsketels van Huize de Wielewaal stonden nog op spaar.

Toen we klaar waren met het bed keerde Ripmeester terug naar zijn stoel bij het raam terwijl ik de stofdoek opscharrelde voor de vaste ronde door het huis. Toen barstte hij los: 'Ik heb nooit een jeugd gekend. Mijn moeder had een ongelukkig leven want zij trouwde met een ongelukkig man. Hij was een zuiplap.

Mijn vader hield zich op met houtbewerking. Hij had een gereedschapswinkel, een magazijn met knechts. Op een dag kwamen de knechts, een stuk of twee, drie, naar ons huis. Ze waren in opstand. Ze uitten protesten omdat mijn vader hen niet naar behoren uitbetaalde. Soms kregen ze wekenlang te weinig of helemaal geen loon. Ze gingen naar mijn moeder om zich te beklagen. Mijn moeder kreeg de dood in. Daar ga ik niet over, zei ze, dat is geen zaak van mij. Maar ze had wel de dood in.' Hij keek me aan om te zien of ik luisterde en hem begreep. Ik knikte als een geduldig psychiater. 'Naderhand spraken die knechts mijn vader aan op straat. Ze schreeuwden dat ze al verscheidene weken geen geld hadden gezien. Ze kwamen met woorden tot nijd. En hij heeft hen weggestuurd. Daarna was het afgelopen met de aannemerij. De deuren bleven dicht, er werd niets meer gebouwd. Zo heeft hij het naar de vernieling geholpen.'

De familie Ripmeester woonde op Zeeburg. Als kleine jongen moest Ripmeester zijn vader uit de kroeg halen. 'Als kleine jongen moest ik hem zoeken. Iedere avond stuurde mijn moeder me de cafés af waar hij zeer op gesteld was. Het was etenstijd. Er was niet alleen brood, er was ook warm eten. Mijn moeder kon het eten niet warm houden. Ze kon het niet warm houden tot het ging bakken. In drie kwartier moest ik twaalf cafés langs, voor ik hem gevonden had. Later wist ik precies waar hij zat en liep ik er in één keer heen. Met woorden hoorde ik waar of hij heen was. Dus kon ik hem vinden. Daar kreeg hij schijnbaar de dood over in. De papperaars en de bedienden die had hij gewaarschuwd, die wisten wie of ik was. Een bediende wilde me weggagen uit het limonadehuis. Maar ik hield me staande. Toen ging mijn vader naar een ander café. Ik gebruikte mijn mond. Ik zei tegen hem: Het is etenstijd. Toen had hij de dood in...' Ripmeester zweeg enkele ogenblikken. 'Vanaf de schoot van mijn moeder gaf ik hem een slag op zijn bekken, en op zijn keel. Dat was die zekere keer dat hij haar bijna had vermoord. Dan sta je te boek voor altijd.'

Dit laatste sloeg op het vervolg dat me ook uit de doeken werd gedaan: de scheiding van zijn ouders, de rechtszaak en zijn getuigenis. Hij sprak van 'wetsgeleerden' en 'het vredespaais, een groot stuk gebouw op de Prinsengracht,' en over de voorname rol die hij op de zitting had gespeeld. Hij was door de gerechtsdienaren en de advocatuur uitgebreid geëerd, men had zijn moed en doortastendheid geprezen en hem aangemoedigd zich, zodra hij iets ouder was, te melden bij de politie, aangezien men altijd ruimte had voor kranige jongens zoals hijzelf. Maar ook daarmee was de kous nog niet af: op deze apotheose volgde nog de episode met de *dzjoernalisten*. Hij was, vertelde hij, naar aanleiding van de uitbundige lof die de rechters hem vanwege zijn heldhaftige rol als redder van zijn moeder hadden toegezwaard, benaderd door 'enkele dzjoernalisten, die mijn relaas wilden optekenen om het wijd en zijd algemeen bekend te maken.' 'In den beginne vroegen zij mij of zij mijn moeder konden spreken. Maar ik zei hen: Nee, heren, mijn moeder is nog te zwak. Zij kan niet met u praten. Toen vroeg er eentje of ik het wilde vertellen, wat of er was gebeurd. En ik zei hem: Neen, heer, er zit zoveel triestheid in de gebeurde zaken voor mijn arme moeder en mij, zoveel ongeluk en droevige dingen, dat ik vrees dat bij haar de tranen weer zullen komen als ik uw wensen vervul en u tegemoet kom. Dat wil ik haar niet aandoen. Zij prezen mij en zeiden dat zij gehoord hadden van mijn dappere daden en dat de mensen ervan zouden ophoren, als ze het lezen zouden. Maar ik hield stand en daarop zijn die dzjoernalisten weggegaan.' Ripmeesters vader had na de scheiding verschillende malen geprobeerd zijn ex-vrouw en kinderen, die zich voor hem verborgen hielden, te vinden. Telkens echter als de man in de buurt was geweest, had de jonge Ripmeester door handig en doortastend optreden zijn moeder uit zijn klauwen weten te houden. De politie was op de hoogte, 'daar ik enkele brieven geschreven had met rake bewoordingen.' Als zijn vader zich toch in de straat waagde te vertonen, rende Ripmeester

terstond naar de wijkagent: 'Die agent, die me zoetjesaan wel kon, riep tegen hem: Donder op! Of ik arresteer je.' Als Ripmeester bij deze scène was aangekomen, kwam hij overeind om met donderende stem de woorden van de agent kracht bij te zetten: 'Jij zult deze dappere jongen en zijn arme moeder niet langer kwellen! Uit mijn ogen, vuile papperd, scheer je weg en laat ik je nooit meer zien, anders gooi ik je in het gevang!' Als hij weer enigszins was gekalmeerd, ging Ripmeester weer zitten, dronk van zijn thee en maakte zich op voor de wraakscène. Nadat de wijkagent zijn vader heengezonden had, was die uit beeld verdwenen. Ripmeester en zijn moeder waren van de naarling verlost tot ze, jaren daarna, bericht kregen dat hij ten dode opgeschreven in het ziekenhuis lag. 'Eenmaal (zo begonnen veel van zijn verhalen) heb ik mijn vader nog gezien, éénmaal. Dat was later, toen ik een jaar of zestien of achttien was. Al die jaren hadden wij niets van hem vernomen, maar mijn moeder had gehoord, van vrienden of een familielid, dat hij stervende was. Ik ben toen naar hem toe gegaan, dat was in het Burgerziekenhuis bij de Linnaeusstraat. Pas na lang zoeken vond ik hem. Ik ging bij zijn bed staan. Door zijn wandel, handel en gezuip was hij uiterst zwak en gebroken. Hij had zijn ogen toe. Zijn gezicht was witbleek, als een lijk. Ik rilde ervan. Ik was door groei lang geworden. Vader, zei ik. Hij keek op maar wist niet wie of ik was.' Ripmeester vervormde zijn stem tot het kreunende, bibberende geijl van een zieltogend mens: 'Wie bent u? Wie-bent-u? Kent u me niet meer? Neeee...' Het klonk als een mekkerende geit. 'Ik ben het, uw eigenste zoon Co. Weet u nog wie ik ben? Hij keek angstig en zei: *Jaaaa...* Weet u niet meer dat u mijn moeder zo hebt gekastijd? Hij huilde. Ziet u nu in dat u slecht en zondig hebt gehandeld? Snikkend vroeg hij om vergeving.' Met hoge, piepende stem imiteerde Ripmeester zijn vader: '*Zoon, vergeef me*. Vader, heb ik hem rechttoe gezegd, het past u beter te bidden tot de Waarlijke God dan te jammeren nu het te laat is. U moet mij niet om vergiffenis smeken, maar Die Daarboven, Die

over alles heerst. Als u op uw sterfbed geen spijt betuigt over wat u mijn arme moeder heeft misdaan, en om vergiffenis voor uw zonden vraagt, zal uw ziel voor eeuwig verloren gaan. Deze woorden heb ik in zijn hart geplant. Ik zag dat tranen uit zijn ogen vielen. Ik heb hem de weg gewezen en toen ben ik weggegaan. Een paar dagen later hoorden wij dat hij gestorven was.' Ripmeester laste een lange pauze in. 'Ja man, ik heb heel wat meegemaakt – mijn moeder ook. Dat zijn zo van die onbewuste romannetjes van het leven, een hapje geschiedenis dat eigenlijk hoort in het huis van een volwassen persoon. Ik heb het te jong beleefd.'

Ik wist meestal niets terug te zeggen. Om de een of andere reden lukte het me niet hem met eigen geklets de mond te snoeren. En als ik al iets zei, interesseerde het hem niet. Bij hem zijn, was in zijn wereld gezogen worden. Toen ik na zijn relaas op het punt van vertrekken stond haalde hij uit een kast een vreemdsoortig pakketje te voorschijn, gewikkeld in oude stadsbladen en dichtgebonden met elastiekjes. Zwijgend zette hij het pakket op de eettafel en begon het open te peuteren, hetgeen lang duurde. Het bleek een gekleurd, gipsen beeld van een knielende herder met huilerige uitdrukking te bevatten, dat de indruk maakte tot een groot formaat kerststal te behoren. Beleefd sloeg ik het geschenk af, wat hem verdroot maar hem niet verhinderde bij het afscheid vijfmaal 'Tot de volgende week' te zeggen en me uit te zwaaien met 'Moge Gods beste zegen op u rusten'.

December. Ik had een onderbroek aan waar mijn lul steeds uithing en ik kon mijn handschoenen niet vinden. Met half bevroren extremiteiten arriveerde ik bij Huize de Wielewaal. Maar het leed was snel geleden. Toen ik de deur naar Ripmeesters woning opende, sloeg een walmende hitte me in het gezicht. Meneer Tom had eindelijk de verwarmingsketels ontstoken en Ripmeester benutte de straalkracht van de radiatoren maximaal. Hoe heter, hoe beter, zal hij gedacht hebben na een herfst

van gekleum. Het was zo warm dat het zweet over mijn gezicht stroomde toen ik aan het werk toog. Maar nog was Ripmeester niet tevreden. Voortdurend inspecteerde hij de radiatoren. Tijdens het stofzuigen van de slaapkamer opende ik stiekem het draaikiepraam en hing mijn hoofd buiten te luchten. Ook andere lichaamsdelen vroegen de aandacht en terwijl ik dus voor de zoveelste maal mijn zaakje op orde bracht, werd ik opgeschrikt door een harde vrouwenstem, die iets brulde wat ik niet kon verstaan, op het laatste woord na: 'sauna'. In het halletje zag ik een flits van Ripmeesters breedgebouwde dochter. Familiebezoek, zuchtte ik en stampte de stofzuiger uit.

De dochter van Ripmeester was ongeveer een meter vijfenzestig hoog en vijftig jaar oud. Ze leek in geen enkel opzicht op haar vader en was het niet eens met diens levenswandel, opvattingen en gedachtegoed. Zij was het die hem, uiteraard tot zijn diepe misnoegen, onder curatele had laten plaatsnemen. De aanleiding was dat hij zijn AOW en postsorteerderspensioen uitdeelde aan de zwervers op het Stationsplein en elders in de binnenstad. Ripmeesters dagelijkse dwaaltochten met bus en tram waren haar een doorn in het oog. Bij de onderhandelingen over het beheer van zijn gelden had hij wel een maandkaart bedongen. Behalve over de financiën waren er wrijvingen van langslepende aard over zaken als hygiëne, maaltijden, wasbeurten, zorg en allerlei mij onbekende, nog veel dieper ingevreten ergernissen. De ultra-eigenwijze Ripmeester had mij meermalen in terzijdes te kennen gegeven hoe hij over de scheiding, de kinderen en de nieuwe vriend ('een student') van zijn dochter dacht. Hij moest weinig van ze hebben, omdat ze hem behandelden als een kind, althans, voorzover ze elkaar zagen. Hij hoorde namelijk maar weinig van zijn enige familieleden. Ze lieten hem in zijn eigen sop gaarkoken. Familiebezoek is een beladen begrip. Er dringt daarmee als het ware een spanningsveld met eigen sleutel de woning binnen. Nu stormde het op mij af: 'Ja! Open die ramen! Jij bent Bonne? Hallo, ik ben Joke. Zeg pa, bent u nou helemaal

gek geworden? Hoe moet die jongen nou werken in die hitte? Hij heeft er een rood hoofd van! Pa heeft me over je verteld. Ik ben – hé, wat is er met de gordijnrail gebeurd? Pa! U moet ook niet zo aan die gordijnen rukken.' Ze trok snel conclusies, viel me op. Om haar woorden kracht bij te zetten greep ze de vitrages en begon eraan te sjorren. Dat had ze beter kunnen laten want ze roste de rail nu bijna helemaal uit de muur. Ripmeester keek zwijgend toe. Hij leek licht geamuseerd. Zijn minuscule glimlach verdween echter toen zijn dochter haar aandacht naar het bed verplaatste. Ze wierp een blik onder de dekens en haalde alles schreeuwend overhoop. Zo kon het echt niet langer! Het ging van kwaad tot erger! Ze eiste de sleutel van de linnenkast en dwong haar vader te beloven me elke twee weken schoon beddengoed aan te reiken. Meesmuilend ging hij akkoord en maakte zich uit de voeten naar de voorkamer. Joke Ripmeester nam de gelegenheid te baat me onder vier ogen toe te spreken: 'Ik heb begrepen dat je goed overweg kunt met mijn vader en daar ben ik erg blij om. Mijn vader is een érg moeilijke man en er zijn in het verleden héél veel problemen met de hulp geweest. Maar op jou is-ie dol. Hoe je het doet, doe je het – ik heb er respect voor. Persoonlijk hou ik het niet lang met hem uit, daar ben ik eerlijk in. En sinds de dood van mijn moeder, een ongelooflijk lieve vrouw – hoe ze het met hem uitgehouden heeft mag Joost weten –, is hij alleen maar lastiger geworden. Lichamelijk lijkt-ie nog sterk maar toch gaat-ie achteruit. Die bustochten zijn onverantwoord, vind je niet?' 'Eh, ik, eh...' 'Dat kan toch niet? Stel dat-ie valt? Met die gladheid? Nee, ik wou dat-ie dat niet meer deed, maar ja, hou hem maar eens tegen, zeker met dat maandabonnement. Ik kan hem niet de hele tijd in het oog houden. Ik heb mijn eigen leven, ik woon veel te ver weg en bovendien heb ik er geen zin in – zo aardig is-ie nooit voor me geweest. Ik doe de was en dat vind ik meer dan genoeg. Zoals jij bij mijn vader werkt, nogmaals, petje af, maar ik zou liever hebben dat-ie intensiever in de gaten zou worden

gehouden. Jij komt één ochtend in de week, de rest van de tijd kijkt er niemand naar hem om. Soms weet ik niet eens of-ie wel eet, hij is zó verdomde zuinig. Hoe dan ook, ik loop erover te denken, omdat ik weet dat jullie van Thuiszorg niet meer kunnen bieden, aan de mensen van hier te vragen of zij de hulp kunnen overnemen. Ik heb de huismeester er al een keer over aangeschoten en die zei dat als mijn vader toestemming geeft, het huis die zorg graag op zich neemt. Maar pa wilde er niets van weten. Hij werd woest. Hij kan ontzettend kwaad worden. Omdat het nu zo goed gaat tussen jou en pa, en hij zo'n stijfkop is, denk ik: laat het in godsnaam nog maar even zo doormodderen. Maar als de situatie verder verslechtert, zal er iets moeten veranderen.' Ze wuifde om zich heen naar de gordijnrail, het open bed, de roodgloeiende radiator en herhaalde: 'Want dit kan toch echt niet.' Ik schrok van haar dreigende taal en begon uit te leggen dat de rail mijn schuld was en dat voorzover ik kon nagaan haar vader voor een man van eenennegentig vitaal in het leven stond. Ze luisterde nauwelijks. Ze wilde geen thee en verdween even onverwachts als ze was binnengekomen. Wel met een vuilniszak smerig wasgoed.

Ripmeester moest niets hebben van vrouwen in broeken of meisjes met een kort, jongensachtig kapsel. Vrouwen en meisjes dienden volgens hem gekleed te gaan in jurken of rokken en hun haar lang te dragen, zodat ze makkelijk te herkennen waren in het open veld of tussen de mannen in. Evenzeer verfoeide hij het roken door de dames. Met zijn mondhoeken omlaaggetrokken, zijn gezicht verwrongen in een grimas van afkeer, zei hij dan: 'Bah.' Maar het toppunt van weerzinwekkendheid waren toch wel mannen met lang haar, een terugkerend thema in onze gesprekken. 'Ik heb er een gloeiende hekel aan.' Wanneer Ripmeester zijn hart luchtte over het vele dat hem aan de moderne wereld niet zinde, was het alsof hij op een kansel stond, of op een kistje in het park. 'Maar wat denkt u dan van Samson?' Mijn

vraag verstoorde zijn tirade zeer. Met moeite maakte hij zich los van zijn verhandeling en keek me geërgerd aan. 'Wie zegt u?' 'Samson.' 'Ik weet niet op wie u doelt,' sprak hij koeltjes. 'Hij werd ook wel Simson genoemd.' 'Simson?' 'Simson of Samson, de oersterke Samson, die kent u toch wel? Die van Delila.' Zijn gezicht vertoonde geen spoor van herkenning. 'Uit het Oude Testament – u zei zoëven nog dat u elke dag in de bijbel leest.' Zijn respons was ontwijkend, zoniet nihil. Ik spijkerde hem bij: 'Deze Samson had enorm lange manen. Het was net een Noorman, maar dan met zwart haar. Hij was bovenmenselijk sterk en zijn lichaamskracht school juist in zijn haarslierten. Dat bleek toen zijn geliefde, Delila, het allemaal met een mes afsneed terwijl hij lag te slapen. Toen Samson wakker werd, was al de kracht uit hem weggevloeid en kon men hem gevangennemen. Althans, zo staat het geschreven in de bijbel.' Ripmeester keek me heel even strak aan. Het aangegeten zandkoekje leek klein tussen zijn brede, bleke vingers. Uitgebreid kauwend keek hij met een afwezige blik opzij terwijl ik naar de leren stukken onder aan zijn bretels staarde, die de vorm van omgekeerde v's hadden. Hij had geen weerwoord, en omdat ik na mijn beroep op de bijbel ook niets meer kon verzinnen, brak er een landelijke stilte aan. De hoge temperatuur sloot naadloos aan bij het trage tempo van ons denken. Mijn gedachten verwijlden al elders toen mijn opponent zijn hoofd omdraaide en opnieuw het onderwerp 'mannen met lang haar' aansneed. Kennelijk had hij in de tussentijd zitten broeden wat zijn reactie moest zijn op die plotseling opgedoken bijbelse held met lang haar. Traag en omstandig, maar ook streng, begon hij te formuleren. 'Historisch gezien is het logisch,' onderwees hij. 'In vroeger tijden hadden mannen en jongens lang haar. En dat is logisch. Alles heeft een begin en niet alles wat er is, was er in één keer.' Even liet hij zijn woorden inwerken en wierp me een doordringende blik toe. 'Zo is het ook hiermee. Mensen begrijpen dat niet altijd. Sommige mensen denken dat zoals het nu is, het altijd is geweest. Ze be-

grijpen de historie niet. Honderd, of misschien tweehonderd jaar geleden, toen er nog geen molens waren, bestonden er ook geen kappers. Het was nog niet algemeen bekendgemaakt. Ik neem het de mannen van vroeger dan ook niet kwalijk dat ze lang haar droegen. Ze wisten niet beter.' Ik vond het een interessante theorie. 'De jongens, en de mannen, deden het onderling. Je had toen nog niet, zoals heden ten dage gewoon is, kappers, of zogeheten barbieren, die de mensen mét haar, béter haar gaven. Je had toen ook nog geen huizen die dat werk deden. Dat duurde een tijd, eer die verschenen...' 'Op die manier,' mompelde ik. 'In den beginne kwam er één, één barbier, die de eerste was, en die openbaarde het aan de anderen, hoe of het moest, en elk van hen vertelde het verder en leerde het vak van knippen en scheren weer door aan een ander, en die weer aan nog een ander, enzovoorts, en zo breidde het uit, net als... net als... net als de ambachtsschool.'

Steevast als ik met een emmer heet sop in de ene hand en flessen schoonmaakmiddel in de andere de badkamer van Ripmeester betrad, kwam er een zin in mijn hoofd op die ik als kind gelezen had in het boek *Flora en fauna der Atlantische kusten*: 'Soms kan men op het strand onaangenaam getroffen worden door de geur van een aangespoelde bruinvis.' De stank die me tegemoetsloeg prikkelde mijn ogen en mijn ademhalingsapparaat schakelde terug in de versnelling die eigenlijk bedoeld is voor metrogangen waar brand is uitgebroken. Achter in de badkamer, onder de douche, stond een lage houten bank van het type dat ik me uit het gymnastieklokaal van de middelbare school herinnerde. Hierop stalde ik de emmer en de flessen uit. Ik wierp een blik in de van terugkijken mat geworden spiegel om te zien of ik nog dezelfde was. Meestal nam ik een paar minuten om, met gestrekte armen leunend op de wastafelrand, te acclimatiseren. Het was niet altijd een pretje om over het verdroogde washandje, het met kalk beslagen waterglas en het gebarsten stuk zeep